

שני סוגי 'ממלכתיות': המקרה של היחס בין ההסתדרות הכללית להסתדרות המורים

אייל כפכפי

רקע היסטורי

ב־1903 בוסדה אגודת המורים בארץ־ישראל, שנקראה לאחר־מכן הסתדרות המורים, וראתה עצמה כסוכן של תהליך הגאולה הלאומי, במאבק להשלטת העברית¹ ובהתירה להענקת 'צביון אחד לאומי עברי לכל בתי־הספר שבארץ־ישראל ושכלולם', מתוך תחושת 'יעוד'². הסתדרות המורים העמידה עצמה לרשות הציונות כמכשיר להסבת המקורות התרבותיים והדתיים של העם, ובראשם השפה העברית, לתפקוד לאומי. היא היתה האיגוד המקצועי הראשון שקם ביישוב החדש, אך ראתה את תפקידה, בראש ובראשונה, במילוי שליחות חינוכית ציונית³, ואף התיימרה לשמש כ'סנהדרין לכל ענייני החינוך העברי'. מאחר שהכות הממשי במערכת החינוך של ראשית המאה היה בידי הבעלים של בתי־הספר – רובם ככולם חברות פילנטרופיות בחוץ־לארץ⁴ או ועדי מושבות – ספק אם אכן היה ממש ביומרה זאת (אף־על־פי שערב מלחמת העולם הראשונה, כעשר שנים לאחר הקמתה, אכן שימשה, באורה זמני בלבד, כ'משרד החינוך'⁵).

1. מ' רינות, 'הסתדרות המורים, התנועה הציונית והמאבק על ההגמוניה בחינוך בארץ־ישראל', הציונות, ד' (1975), עמ' 114; רחל אלבוים־דרור, החינוך העברי בארץ־ישראל, ב, ירושלים תש"ן, עמ' 194; מרגלית שילה, 'מלחמת השפות כתנועה עממית', קתדרה לתולדות ארץ ישראל ויישובה, 74 (דצמבר 1994), עמ' 87–119.
2. ש' לוי, 'חמישים שנות השתלמות', בתוך: ד' קמחי (עורך), ספר היוכל של הסתדרות המורים, תל־אביב תשט"ו, עמ' 349.
3. רחל אלבוים־דרור, החינוך העברי בארץ־ישראל, א, ירושלים 1986, עמ' 206.
4. מ' רינות, 'הסתדרות המורים, התנועה הציונית והמאבק על ההגמוניה בחינוך בארץ־ישראל', הציונות, ד, עמ' 118.
5. י' סילברט, 'הסתדרות המורים בראשיתה: "מיניסטריון" לחינוך או איגוד מקצועי?', דור לדור: קבצים לחקר ולתייעוד תולדות החינוך היהודי בישראל ובתפוצות, ד, תל־אביב 1990, עמ' 115–144.

הסתדרות המורים שאבה את עיקר סמכותה הציבורית מהברית עם בכירי העלייה השנייה, אשר הקימו ב־1920 את הסתדרות העובדים, ראו את עצמם כחוליה המקשרת בין העבודה והרוח, והתירו להסתדרות המורים להוות רכיב בחוליה הזאת; שותף למאבקים ציבוריים גם מחוץ לבית־הספר, שאותו ביקשה לעצב כחלק משליחותה.⁶ מצד אחר, דווקא התפיסה הכוללת של אנשי העלייה השנייה – שחייבו הגשמה אישית של רעיון העבודה, והציבו, בהתאם לכך, את המורים כמעמד נחות, משלים, במדרג החלוצי – גרמה למתח בין הנהגתם ובין הסתדרות המורים. המורים, כשהם לעצמם, התקוממו נגד היחס הזה, ונגד עסקני הפועלים שגם הם לא הקפידו לעסוק אך ורק בעבודת המעדר. ובכל זאת, דיבורים על עבודה חקלאית שאין בדם מעשה אפיינו את הסתדרות המורים,⁷ יותר מאשר את ההסתדרות הכללית (שכללה גם את הארגונים החקלאיים, המושביים והקיבוציים, במסגרת המרכז החקלאי). זאת ועוד. הסתדרות המורים אומנם היתה חדרת שליחות לאומית, לעת היווסדה, אבל נסחפה במהרה לרוטיניזציה. מנהיגיה אומנם חזרו, שוב ושוב, על הסמאות המקוריות,⁸ אך השמיצו אותן, יותר ויותר, בשירות המטרות היומיומיות של הארגון.⁹ הסתדרות המורים הפכה לאיגוד מקצועי אינטרסנטי, שניכר ב'מיליטנטיות גוברת', בלויית היומרה של עילית משרתת.¹⁰

לפרידה של הסתדרות המורים מהאחריות על המוסדות החינוכיים¹¹ היה יוצא מהכלל אחד: 'זרם העובדים בחינוך', שהוקם בשנות העשרים במסגרת הסתדרות העובדים, כתוצאה מנסיבות חינוכיים פרוגרסיביים ביישובים כפריים ובתל־אביב.¹² עצם קיומו של זרם העובדים התאפשר בגלל החלטה של ההסתדרות הציונית על קיום זרמים בחינוך בארץ־ישראל,¹³ אבל נושאו הפדגוגי־חברתי התגלם במחנכי 'זרם העובדים'. אלה פעלו על־פי הכלל הפרוגרסיבי, שהילד ולא המורה נמצא במרכז

6. רחל אלבוים־דרור, החינוך העברי בארץ־ישראל, א, עמ' 211.
7. שם, עמ' 240, לעומת עמ' 294.
8. 'רואה אני במפקח את שליח האומה לטיפול בכבת עינה – החינוך', דברי יעקב ניב במאמרו 'לדמות המפקח בישראל', הד החינוך, 34, חוב' 5–6 (1 באוקטובר 1959), עמ' 11.
9. M. Weber, *The Theory of Social and Economic Organization*. Oxford 1947, pp. 363–373. צבי לם הסב את המושג 'רוטיניזציה של שליחות' ביחס למורה הישראלי וארגונו המקצועי, הסתדרות המורים, לגבי תקופה מאוחרת יותר. צ' לם, 'המורה הישראלי: רוטיניזציה של שליחות', בתוך: ו' אקדמן, א' כרמון, ד' צוקר, חינוך בחברה מתהווה: המערכת הישראלית, ב, תל־אביב וירושלים 1985, עמ' 594.
10. רחל אלבוים־דרור, החינוך העברי בארץ־ישראל, ב, עמ' 175–194.
11. ראה ביטוי אותנטי לכך, מתקופה מאוחרת יותר, בנימה של ביקורת עצמית, א' יפה, '50 שנות ייעוד', בתוך: ד' קמחי (עורך), ספר היוכל של הסתדרות המורים, עמ' 455.
12. ש' רשף, 'זרם העובדים בחינוך: מסורותיה ותולדותיה של תנועה חינוכית בשנים תרפ"א–תרצ"ט', תל־אביב 1980, עמ' 44–126.
13. מ' אביגל, 'זרם העובדים בחינוך', בתוך: ד' קמחי (עורך), ספר היוכל של הסתדרות המורים, עמ' 157.

הפעילות החינוכית, ועל-פי הכלל של תנועת העבודה הציונית, שהחינוך לעבודה ולחלוציות בחברה שוויונית מהווה את מטרת החינוך בארץ, ולא ראו את עיקר תפקידם הקיבוצי כאיגוד מקצועי.

להבדיל מהם, הנה בקרב כלל החברים בהסתדרות המורים התרחב בתקופת המנדט הפער בין הסמאות הציוניות על החלוציות החקלאית, כמשאת-נפשו של החינוך, לבין התכליתיות ההשגית של התלמידים בדרך לאקדמיה ולקריירה אישית.¹⁴ עם הקמת המדינה והביטול הפורמלי של הזרמים, שמשמעותו הממשית היתה ביטול זרם העובדים בלבד,¹⁵ הודגשה האחריות הבלעדית של המדינה לחינוך, ומיליטנטיות המאבק המקצועי של המורים, שנוהל בלוויית הסמאות על החינוך כשליחות,¹⁶ לא נפלה מזו של איגודים מקצועיים אחרים.

עם זאת, החברה הישראלית בשנות החמישים עדיין היתה רחוקה מהדמוקרטיה האמריקנית בתפיסת מעמד המורה כמוכר סחורה ששמה השכלה ומדע, שהילד מתייחס אליו כמי ש'מוכר לי את הידע שלו תמורת כספו של אבא, ממש כמו שהחנווני מוכר לאמא כרוב'.¹⁷ 'אופיו הייחודי ... של החינוך העיוני' בבת-הספר, או לפחות תדמיתו, נחשבו כנובעים מ'תחושת השליחות' של המורים.¹⁸ אלא שמעמד המורה, גם בעיני עצמו, היה נתון לעת הדין בסתירה בין 'אידיאולוגיה של אליטה מנהיגותית' ובין סטטוס חברתי נמוך.¹⁹

כניסת הסתדרות המורים להסתדרות הכללית

ב־1949 מנתה הסתדרות המורים 6300 מורים וגננות. ב־1953 עלה מספרם ל־15,300, אף-על-פי שמספר הבוגרים של בתי-המדרש למורים בתשי"ג הגיע ל־600 בלבד. חלק ניכר מהמורים היו בלתי-מוסמכים, והסתדרות המורים לא יכלה למנוע העסקתם, בגלל העלייה ההמונית. ההגנה המקצועית על מורים אלה, תוך שמירה על זכויותיהם של המורים הוותיקים והמוסמכים, הצריכה את המשענת של ההסתדרות הכללית.²⁰ לאמתו של דבר, הסתדרות המורים ניסתה לחקות את ההסתדרות הכללית גם לפני-כן, כפי שנהגו ארגונים מקצועיים אחרים,²¹ בפיתוח מוסדות כלכליים (החל

14. י' שפירא, עלית ללא ממשכים, תל-אביב 1984, עמ' 34-35, 83-89.

15. אייל כפכפי, מדינה מחפשת עם: ביטול זרם העובדים בחינוך, תל-אביב 1991.

16. צ' לם, 'המורה הישראלי: רוטיניזציה של שליחות' (לעיל הערה 9), עמ' 594.

17. M. Weber, *Essays in Sociology*, Oxford 1946, p. 149.

18. מ' חן, 'החינוך התיכוני העיוני העברי', בתוך: ו' אקרמן, א' כרמון, ד' צוקר, חינוך בחברה מתהווה: המערכת הישראלית, א, עמ' 377-382.

19. י' בן-דוד, 'הסטטוס החברתי של המורה בישראל', מגמות, ה, 2 (אפריל 1957) עמ' 211.

20. ע' יפה, 'הכשרתו והשתלמותו של המורה בישראל', בתוך: ז' אורמאן (עורך), החינוך בישראל, ירושלים 1973, עמ' 346.

21. גם כשהדבר נגד את האידיאולוגיה שלהם. ראה: י' שביט (עורך), ועידת היסוד והוועידה השנייה של הסתדרות העובדים הלאומית (1934, 1935): דיונים ודיווחים, תל-אביב 1978,

עמ' 16-19.

בבנק 'מסד' והמשך ביוזמות לשיכון ותיקים) ובתחומים אחרים. מבחינה זו, ההכרעה על כניסת הסתדרות המורים להסתדרות הכללית נפלה רק בעקבות הכישלון של הסתדרות המורים בניסיונה לייסד קופת חולים עצמאית. בשלבים מוקדמים הסתייגה הסתדרות המורים מקופת החולים הכללית ופנתה אל אגודת הרופאים 'המבריא' (של רופאים שרובם היו מיוצאי גרמניה). לאחר־מכן ניסו המורים, בסיוע הוועד הלאומי, למצוא את תקנתם הרפואית ב'הדסה'. משנכשלו בכך, החליטו היוזמים הכלכליים של הסתדרות המורים להתקשר, לאחר משא־ומתן ממושך, עם הסתדרות העובדים. על־פי ההסכם בין שתי ההסתדרויות שמרה הסתדרות המורים על מידה רבה של אוטונומיה ואילו קופת חולים הכללית (של ההסתדרות) קיבלה כחברים גם את כל המורים שלא היו חברי ההסתדרות. בעיני היוזמים הכלכליים של הסתדרות המורים, ההשג היה אז 'כביר', אבל הוא לא סייע להגברת המרות של הנהגת הסתדרות המורים 'עד שהסתדרותנו נכנסה כולה להסתדרות העובדים'. כישלון כלכלי דומה גרשם בתחום השיכון; התקשרות לא מוצלחת עם ארגונים ימניים כעיריית תל־אביב הביאה את המורים להשתמש ב'אדיבותה' של ההסתדרות הכללית, ש'פתחה לפנינו את שערי שיכונה עוד לפני הצטרפותנו אליה'. כפי שקרה בארגונים אחרים, חולשתה הארגונית־כלכלית של הסתדרות המורים, ולא דווקא נטיות אידאולוגיות, היתה מניע חשוב של ראשי הסתדרות המורים בהכרעתם על ההצטרפות להסתדרות העובדים ב־1949.²² ההסתדרות הכללית התפשרה אגב כך עם העובדה שלא כל חברי הסתדרות המורים היו חברי קופת החולים הכללית ומשלמי מס אחיד.²³

במקביל לכך היו מורים חברי מפא"י, במיוחד המורים של 'זרם העובדים', שפעלו בתוך הסתדרות המורים, במשך שנים רבות²⁴ במגמה לצרפה להסתדרות מטעמים אידאולוגיים, בתקווה 'שהסתדרות המורים תהווה את הזרוע המבצעת של ההסתדרות בפעולות התרבותיות והחינוכיות שלנו'.²⁵ תפצם לא עלה בידם, לא מבחינה מפלגתית (המגמות הימניות נותרו דומיננטיות בתוך הסתדרות המורים)²⁶ ולא

22. הסתדרות המורים המשיכה ביוזמות כלכליות עצמאיות, כבד הנאה מהשותפות בהסתדרות הכללית. יי מאירי, 'הוועדה לכלכלה', בתוך: ד' קמחי (עורך), ספר היובל של הסתדרות המורים, עמ' 509-511. כך עשו הפועל־המזרחי, פועל־אגודת־ישראל, אגודת האגרונומים וגופים אחרים. למרות העלייה ההמונית עלה חלקה של ההסתדרות הכללית, באמצעות האיגוד המקצועי, בקרב העובדים מ־61% בראשית 1948 ל־86% בראשית 1955. א' בקר, במערכה על רמת החיים, תל־אביב 1955, עמ' 77.
23. 'חסקין למרכז המורים, 3 בדצמבר 1957, אה"ע 208-9434.
24. למעשה הם השיגו רוב ניכר לכך בוועדה ה'טו' של הסתדרות המורים, באב תש"ה, אבל אז הותלט שלא להצטרף להסתדרות הכללית, כדי למנוע קרע בהסתדרות המורים. ראה: א' נאמן, 'הישגים והשגות', בתוך: ד' קמחי (עורך), ספר היובל של הסתדרות המורים, עמ' 448.
25. חיים שפרוני במרכז מפא"י, 23 באוקטובר 1957, אמ"ע 23.58.
26. ראה למשל: מכתב מערכת דבר להנהלת בנק 'מסד', 19 בינואר 1958, אה"ע 208-9439.

מבחינת החינוך לחלוציות. אבל הנהגת מפא"י, ובן-גוריון בתוכה, לא ויתרו על השגתה של השפעה אידאולוגית חלוצית בקרב המורים.²⁷

ההסתדרות הכללית העניקה להסתדרות המורים את היתרונות הכלכליים האמורים, בתנאי אוטונומיה, בעיקר ממניעים ארגוניים ופוליטיים כוללים. פנחס לבון, המזכיר הכללי של ההסתדרות, שהיה שותף בכיר בהכרעות על הכנסתם של המורים לקופת החולים ולהסתדרות, בירך בנוסח אידאולוגי מקובל על התלכדות עובדי הכפיים עם מעצבי הדור הבא. כיוון שההסתדרות איננה ארגון מקצועי שתם אלא הסתדרות הבונה ארץ ועם, אמר, האחדות הו גראית חיונית.²⁸ אבל חיוניותה נבעה, למעשה, גם מטעם הרבה יותר ארגוני: הצורך במניעת שביתות של המורים, שזעזעו את מערכת החינוך בתקופת היישוב ולא פסקו עם הקמת המדינה. מבחינתה של ההסתדרות הכללית, האיחוד נועד, בין היתר, למנוע את השימוש בשיטה הבדוקה של הסתדרות המורים, 'האיום בהשבתת מערכת החינוך',²⁹ ולהביא עם זאת לשיפור בשכר המורים ובתנאי עבודתם ולהשוואת תנאיהם עם אלה של עובדי המדינה.³⁰

ב־15 בינואר 1950 החליטה הוועדה המרכזת של ההסתדרות הכללית, על דעת הסתדרות המורים:

במקרה שמרכז המורים יחליט על שביתה כעלת ערך ישובי, שביתה ארצית או שביתה כללית באחת משלוש הערים - רשאי הוועד הפועל במליאתו לדון בהחלטה זו, על מנת לאשרה או לבטלה. במקרה שמועצת המורים תחליט על כך, תוכל רק מועצת ההסתדרות שלא לאשר החלטה זו. במקרה זה תיקרא מועצת ההסתדרות על ידי הוועד הפועל תוך שבועיים מיום ההחלטה ובמשך זמן זה - כמובן - אין השביתה מבוצעת.³¹

הנהגת הסתדרות המורים קיבלה אפוא עליה את המרות המקצועית של ההסתדרות, אך המורים ראו בהסתדרותם ביטוי לאחדות רחבה הרבה יותר, ואגב כך הודוה עם בן-גוריון, 'אותו מנהיג ששר האומה שמר אותו כדי שימלא את הייעוד הגדול, יצירת מעמד, עם ומדינה'.³²

27. 'היו פה שני מחנות עבודה מתלמידי בת"ס תיכוניים בתל אביב, חולון ובת ים. הם התאוננו על כך שמנהלי בתי הספר מפריעים לתלמידים... הרוצים לסייר בארץ וללכת לעבוד במשקים... יש להפית רוח זו כמורים עצמם'. בן-גוריון (משדה בוקר) לד"ר שפירא, 26 באוקטובר 1954, א"צ 77/74/14.
28. פרוטוקול הוועד הפועל של ההסתדרות, 29 בדצמבר 1949, ארכיון הוועד הפועל.
29. רחל אלבוים-דרור, החינוך העברי בארץ-ישראל, ב, עמ' 175-194.
30. א' נאמן, 'הישגים והשגות', בתוך: ד' קמחי (עורך), ספר היוכל של הסתדרות המורים, עמ' 445.
31. ש' אבן-זוהר לחברי הוועד הפועל, 10 בפברואר 1950, אה"ע 5264-208.
32. הם זכרו לו לטובה גם את ההחלטה בשנות השלושים, להכיר בהסתדרות המורים כאיגוד המקצועי הבלעדי של המורים חברי ההסתדרות הכללית. א' יפה, '50 שנות ייעוד', בתוך: ד' קמחי (עורך), ספר היוכל של הסתדרות המורים, עמ' 454.

הרקע להחזרת פנחס לבון לתפקיד המזכיר הכללי של ההסתדרות ב-1956

מערכת היחסים שהתפתחה בין ההסתדרות הכללית והסתדרות המורים בעשור שלאחר-מכן נקשרה בכמה התפתחויות חשובות שפקדו את הגוף הראשון. ב-1954 נפרדה ההסתדרות הכללית מהמשכורת המשפחתית, גם באורה רשמי. האידיאולוגיה החלוצית-שוויונית³³ פינתה עתה את מקומה לאידאולוגיה של תחרות, של מקצועיות ושל פער מתרחב והולך בשכר³⁴ - כל אלה תהליכים שהואצו עקב הצמיחה במשק והעלייה ההמונית, שהעלו את חשיבותם של בעלי המקצוע וההשכלה.³⁵ מטבע הדברים, תהליכים אלה הגבירו את כוחם של האקדמאים במשק ובחברה, הגדילו את תביעות השכר שלהם,³⁶ והם גרמו, כמסתבר, לפמיניזציה מואצת של ההוראה (כתוצאה מפתחה של מסלולי קידום עדיפים בפני הגברים המשכילים).³⁷ ב-1955 הוקמה ועדת גורי (בראשותו של ישראל גורי, יו"ר ועדת הכספים של הכנסת), לבירור דירוג השכר של עובדי המדינה ושל העובדים האקדמאים במוסדות ציבור.³⁸ ועדת גורי, שעם חבריה נמנו אישי ציבור בולטים, קבעה כי טענות האקדמאים צודקות והמליצה להעלות את שכר האקדמאים וגם את שכרם של 'סמי-אקדמאים' כמו אחיות וטכנאים.³⁹ בין הזמנים שבתו המהנדסים והרופאים מבלי להזדקק להסכמת ההסתדרות.⁴⁰ הנהגת ההסתדרות ניסתה להתמודד עם התהליכים הללו באמצעות הסכמה לה'פרשיות מקצועית', שנועדה למנוע 'פער'.⁴¹ בדרך זו, כך קיוותה, יעלה בידה לקיים מרות ארגונית גם לגבי העובדים האקדמאים. נסיונות אלה, בניצוחם של מזכיר ההסתדרות דאז מרדכי נמיר וראש המחלקה לאיגוד מקצועי אהרון בקר, לא נערכו בחלל ריק. תעיד על כך 'תקרית' מעניינת שאירעה בפברואר 1956, בצמוד לשביתה כללית של הרופאים.

33. על השאלה עד כמה התקיימה השוויוניות הלכה למעשה גם בימי הראשית, ראה: צ' זוסמן, פער ושוויון בהסתדרות, רמת-גן 1974.
34. דברי מאיר יערי, ספר הועידה השמינית של ההסתדרות, תל-אביב 1956, עמ' 95.
35. י' גרינברג, שכר שוויוני בהסתדרות, אפעל 1988.
36. ראה למשל: יעל ישי, 'מדינה וארגוני משנה בתקופת כינון הריבונות - ההסתדרות הרפואית בישראל 1948-1953', בתוך: ורדה פילובסקי (עורכת), המעבר מיישוב למדינה 1947-1949, חיפה 1990, עמ' 99-132.
37. לאה אדר, 'ההיקף והסיבות של עזיבת מקצוע ההוראה', מגמות, ת, 2 (אפריל 1957), עמ' 193-199. ממדי העזיבה של הגברים היו גדולים מאלה של הנשים אבל קשה לקבוע אם הגורם לכך היה נעוץ דווקא במשכורת.
38. משה שרת לח"כ ישראל גורי, 27 ביוני 1955, אה"ע 4/104/29.
39. רחל סוקטלי, 'דפוסים פוליטיים ביחסי העבודה בישראל', עבודת דוקטור, אוניברסיטת תל-אביב 1979, עמ' 112.
40. שם.
41. דברי אהרון בקר, ראש המחלקה לאיגוד המקצועי, ספר הועידה השמינית של ההסתדרות, עמ' 198; פ' לבון, ערכים ותמורות, תל-אביב 1960, עמ' 217 ואילך; א' בקר, המדיניות המקצועית והכלכלית, תל-אביב 1960, עמ' 62-63.

פנחס לבון - לעת ההיא חבר-כנסת בכיר מטעם מפא"י, שלא שימש בתפקיד ביצועי מאז התפטרותו מהממשלה שנה לפני-כן - העיר את תשומת-הלב של חבריו להנהגת מפא"י (ובכללם ראשי ההסתדרות) ל'שמועה' שרווחה מסביב לשביתת הרופאים: בן-גוריון הסכים, למעשה, לתביעותיהם של השובתים, בניגוד להחלטות קודמות של הממשלה. במצב שכזה, אמר לבון בישיבת הוועדה המדינית של מפא"י, ראוי להסתדרות לשקול את עמדתה ביחס לתביעותיהם של האקדמאים, ובמיוחד ביחס לעמדותיה של ההסתדרות המהנדסים, שהתכוונה לנצל כל השג של הרופאים. אם הממשלה תשלם ממילא את המשכורות שדורשים הרופאים (והמהנדסים בעקבותיהם), אמר לבון, הוועד הפועל של ההסתדרות צריך להודרו ולחתום 'עוד הערב' על הסכם עם ההסתדרות המהנדסים ולהצטייר כגורם שיביא השג נכבד לאקדמאים.

אהרון בקר התנגד להצעת לבון, בטענה שההסתדרות אינה יכולה לתמוך במתן תוספות שכר לרופאים ולמהנדסים, ה'אינטיליגנטיים', לבדם, ולא לפועלים, ודעתו התקבלה. ללבון, שהובס בהצבעה, לא נותר אלא לתהות למה חבריו מקוממים נגדם את הרופאים והמהנדסים, שיקבלו את הכסף ממילא.⁴² אחר-כך הוסיף וטען שיש למפא"י כישרון להשניא עצמה על האקדמאים. כעבור חודשים אחדים, כאשר הוצע לו לשוב ולעמוד בראש ההסתדרות, הוא התנה את הסכמתו בקבלת אפשרות לשנות את המדיניות בתחום השכר.⁴³

זמן לא רב לאחר ה'תקרית' האמורה שב ונתגלה הבט חשוב נוסף בפרובלמטיקה של ההסתדרות הכללית. באמצע מרס 1956 התכנסה הוועידה השמינית שלה ודוד בן-גוריון בחר לדבר בה על 'ההסתדרות במדינה' ולקרוא תיגר על תפיסה מרכזית של תנועת העבודה. 'על ההסתדרות להתפצל להסתדרויות משנה, בעלות הגדרה והכרעה עצמית', קבע בן-גוריון בתוקף. הסייג שהוסיף לאחר-מכן - קיומן של 'הסתדרויות המשנה' האמורות לפעול 'תוך מסגרת כללית ומתוך זיקה למרות הכלל'⁴⁴ - לא שינה את עצם המגמה. בן-גוריון, כך הובן בכירור, רצה בשבירתה של המסגרת ההסתדרותית - וגם לא איחר להסביר את הטעם לכך. ההסתדרות, אמר, ביטאה עכשיו בעיקר אינטרסים תומריים, ואילו ה'חזון' והחלוציות, ששכנו בה בעבר, נסתלקו ממנה לגמרי. מקומם הנוכחי, לדעת בן-גוריון, היה במערכת הממלכתית, ובעיקר בצבא.⁴⁵ שם היו הכלים הדומיננטיים ליישומם.

מי שעקב אחרי בן-גוריון ידע כי הרעיונות הללו אינם חדשים. כבר לפני-כן העלה

42. פרטוקול הוועדה המדינית של מפא"י, 7-9 בפברואר 1956, אמ"ע 26/56; הוועד המרכזי של איגוד המהנדסים לפנחס לבון, 23 במאי 1957, ארכיון לבון ד/211/4, תולדה [להלן: ארכיון לבון].

43. רחל טוקטלי, 'דפוסים פוליטיים ביחסי העבודה בישראל', עמ' 222.

44. ספר הוועידה השמינית של ההסתדרות, עמ' 65. השווה, בן-גוריון ככינוס ארצי של פועלי הבניין, בתוך: ד' בן-גוריון, הפועל העברי וההסתדרותו, תל-אביב 1964, עמ' 210.

45. ד' בן-גוריון, 'הצבא כבית יוצר לעם', מולד, ג, 17-18 (אוגוסט-ספטמבר 1949), עמ' 264-270.

השגות שונות על מעמדה של ההסתדרות במדינה ועל הקף פעולותיה ונכסיה, וגם הרהר, בין השאר, בניתוקה מחברת העובדים.⁴⁶

אם חסידיו המובהקים של בן-גוריון לא הוטרדו מן המגמה הזאת, הנה בצמרת מפא"י נמצאו כמה אישים בכירים שלא היו נכונים להשלים עמה; גם בפני עצמה וגם לאור ההקשרים שלה. הבולט מביניהם היה פנחס לבון, שרצה בהסתדרות חזקה, בנויה בגמישות ומגיבה לתמורות העתים מבלי לאבד את האופי הסוציאליסטי שלה ואת דאגתה לשכבות החלשות בחברה. רצון זה היה מעוגן בתפיסה מורכבת יותר של היחס בין מדינה וחברה, צבא והסתדרות.⁴⁷ ממילא לא עלה בקנה אחד עם הייחוד של ה'אינטרסים' להסתדרות ושל ה'חזון' למדינה.⁴⁸

בעוד הוויכוח על דמותה הרצויה של ההסתדרות – ומבחינות מסוימות, על צביונה של החברה הישראלית – רוחש בסתר, הצטיירו על פני השטח עובדות ברורות. מצבו של המשק הלאומי הלך והידרדר ובכירי השרים הכלכליים – שר האוצר לוי אשכול ושר המסחר והתעשייה פנחס ספיר – טענו כי ההתמוטטות אורבת ממש מעבר לדלת. על הלך-הרוחות שהשתרר כתוצאה מכך בצמרת מפא"י מעיד פרוטוקול של ישיבת סיעת המפלגה בכנסת בראשית מאי 1956.⁴⁹ אשכול וספיר הציגו בפתח הישיבה הזאת שלוש קביעות נוקבות: הכספים מארצות-הברית, אמרו, מתמעטים והולכים; הייצור נמוך והמשכורות גבוהות; יש צורך בריסון תביעותיהם של הפועלים ובעידודם להגברת התפוקה. שר האוצר אשכול סיפר כי אהרן בקר הודה באוזניו ש'אין מי שיבצע את זה' בהסתדרות. בצורת עבודה כזאת ועם שכר ותנאים סוציאליים כאלה, הוסיף אשכול, גם האחים מולר, בעלי מפעל הטקסטיל 'אתא', טוענים שאי-אפשר לייצא. פנחס ספיר קבע, בהמשך לכך, ששום מפעל ישראלי אינו יעיל ואפילו המלט הישראלי מתקשה להתחרות במלט זר. בקיצור, קבל ספיר, מהר מאוד נגיע לא לעצמאות כלכלית – אלא להתמוטטות כלכלית. פרץ נפתלי טען שהמשק אבוד; אלא אם כן תישבר מדיניותה של ההסתדרות. הוא צפה שהריפוי יבוא רק באמצעות משבר

46. בדיון מפלגתי, כשנוכחה בעלות ההסתדרות על משק העובדים, העיר בן-גוריון: 'נקווה שפעם נלאים זאת', פרוטוקול הוועדה המדינית של מפא"י, 17 במרס 1951, עמ' 33 [הספירה 1 של ה'17 מחוקה בעט], אמ"ע 26/51; רפי לפזית, אליאס, חצל ודתן, תל-אביב, 13 בדצמבר 1947, ג"מ 4373/7; ש' בילצקי, סולל כונה, תל-אביב 1974, עמ' 329. ראיונות של בילצקי לספרו על סולל בונה עם מאיר גירון ועם חיים פלכסר, אה"ע 104.

47. ע' בר-אור, "מן היסוד" – נפתליה של תנועה פוליטית-רעיונית, עיונים בתקומת ישראל, 4 (1994), עמ' 478-493; י' גרינברג, 'פנחס לבון וחברת העובדים', רבעון לכלכלה, 138 (נובמבר 1988), עמ' 324-343; הנ"ל, 'דוד בן-גוריון ופנחס לבון – שתי גישות במחשבת חברת העובדים', עיונים בתקומת ישראל, 3 (1993), עמ' 154-167; מאמר שלא פורסם של צבי צמרת על תפיסותיהם של לבון ובן-גוריון, תודתי למחבר שהעמידו לרשותי.

48. בין השאר טען לבון כי אסור לסכם שום דבר עם יצחק בן-אהרן, מראשי אחדות-העבודה, 'הוא אדם אימפולסיבי ואומר הרבה דברים בשיחות פרטיות, דברים שמפלגתו אחרי כן שוללת אותם', פרוטוקול מוזכרות מפא"י, 1 בדצמבר 1955, אמ"ע 24/55.

49. פרוטוקול סיעת מפא"י בכנסת, 8 במאי 1956, אמ"ע 1-3-11; וב' 21 במאי 1956, ארכיון בהיר, אפיקים.

כלכלי שמפא"י תהיה קורבנו הפוליטי. לבון תבע מבקר לומר לפועלים את האמת ולקרוא להם להבליג בתביעות השכר גם לנוכח הפופוליזם של אחדות העבודה ומפפ"ם. גורי ביקר בחריפות את הוועדה המרכזת. 'בקר הוא פיגורה טרגית', אמר, כי הוא מנהל מדיניות בניגוד להכרתו.

התביעות הופנו נגד ההסתדרות, אך התחושה הכללית היתה שהאשמה נעוצה בפופוליזם של מפא"י, שאיננה מנהלת כראוי את משק המדינה. היו שאמרו כי 'איש לא מעיז לפטר; לכן הגענו לכך', וכן 'כולנו ההסתדרות הזאת - כולנו כמו שהנבנו, ובהמשך: 'יש שני שלישים שירותים ורק שלישי אחד פרודוקטיבי. עובדים במדינה ובהסתדרות שבע שעות ליום. זה יום עבודה סוציאליסטי לכשהמשיח יבוא'. אהרן בקר לא היה בטוח ששבירת ההסתדרות היא התרופה לחולי המשק, אבל הודה ש'אין להסתדרות כיום מדיניות שכר'. הפועלים בייצור מקופחים, אמר, והוא איננו מאשים את יוסף אלמוגי מזכיר מועצת פועלי חיפה, שנרתע מ'לרתום את הפועל באחריות למפעל וולקן' כי לא קיבל תימוכין מצמרת ההסתדרות. גם מזכיר ההסתדרות נמיר הסכים שיש לגבש תוכנית כלכלית.

התוכנית הזאת לא גובשה לאלתר, אבל נחיצותה היתה ברורה בעליל. כך בדיוק היה ברור שכל תוכנית לא תצלה אם הנהגת ההסתדרות לא תופקד בידי אישיות חזקה. באורח פרדוקסלי-משהו באו אירועים פוליטיים וסיפקו את התנאים לחילופי-הגברי המתבקשים. במחצית יוני 1956 הצליח בן-גוריון לדחוק את משה שרת מהממשלה, בשל מחלוקת ביניהם בתחום המדיני. גולדה מאיר, מנאמני בן-גוריון לעת ההיא, מונתה תחת שרת במשרד החוץ ומרכי נמיר בא על מקומה במשרד העבודה. כך התפנתה כהונת המזכיר הכללי של ההסתדרות ופנחס לבון נראה לבן-גוריון כמועמד מתאים לקבלה. לנגד עיניו של בן-גוריון עמד אז, מן הסתם, תפקודו המוצלח של לבון ככהונה זו בשנים 1949-1950. הדעת נותנת שהוא לא צפה אז כי בתוך זמן לא רב יפרצו עימותים חריפים בין תפיסותיו ובין התפיסות המקובלות על לבון.

שתי תפיסות ממלכתיות

במחקרו המקיף על ההסתדרות הכללית הצביע לב לואיס גרינברג⁵⁰ על קו פרשת-מים שחצץ בתוך צמרת מפא"י בין גישה 'ממלכתית' ובין גישה 'הסתדרותית'. דומה שהמונחים הללו מטעים במקצת, לפחות בשל עובדה אחת. פנחס לבון הוצב בראש ההסתדרות, כאמור על דעת בן-גוריון (ובעצם על דעתם של כל שרי מפא"י), כדי להבטיח שקט תעשייתי⁵¹ ולסייע לצמיחת המשק. והוא אכן פעל בהתאם לכך, חרף התנגשויות יומיומיות, שהחריפו לא אחת, בין הממשלה ובין ההסתדרות. מכאן ברור

50. ל' גרינברג, 'תנועת העבודה הישראלית במשבר', עבודת דוקטור, אוניברסיטת תל-אביב 1991.

51. שם, עמ' 87-88.

שלא גיבש ולא יצג מדיניות 'הסתדרותית' שאפשר להגדירה כ'אנטי-ממלכתית' או 'אנטי-ממשלתית'. אבל שתי גישות (או אסכולות) ביחס לאופי המדינה והחברה בארץ היו גם היו.

אסכולה אחת צידדה בהתבססות על המנגנון של מערכת הביטחון ובהינחך העם באמצעות הצבא.⁵² לכך נוספו תביעות להפרדת ההסתדרות הכללית לאיגודים מקצועיים עצמאיים; לטיפול מיוחד באקדמאים (הקשורים ברובם למנגנון המדינה) באמצעות הידברות ישירה בינם ובין הממשלה; לנקיטת קו קשה כלפי הפועלים שאינם אקדמאים או מנהלים, ולחינוכם לעבודה באמצעות אבטלה (כפי שהציע משה דיין). נקל לקבוע שאסכולה זו נטתה יותר ויותר לימין.

האסכולה האחרת דגלה בהסתדרות חזקה, המאפשרת צמיחה ותעסוקה מלאה, מתוך הידברות מתמדת עם האיגודים שבתוכה, מחד גיסא, ועם הממשלה, מאידך גיסא. הדוברים הבולטים והעקביים ביותר של הקו הזה היו לבון וספיר.⁵³ שניהם הפגינו התנגדות עיקשת להגדלת השליטה של משרד הביטחון במשק הלאומי, והתמידו בכך בתפקידים השונים – כסספיר היה מנכ"ל משרד הביטחון, מנכ"ל משרד האוצר ושר בממשלה, וכשלבון היה שר בלי תיק, שר הביטחון,⁵⁴ ומזכיר ההסתדרות. לבון, שראה עצמו לא פחות 'ממלכתי' מכל אדם אחר במפא"י, כינה את האסכולה היריבה לשלו בתואר 'אטאטיסטית'.

בהמשך הדברים נבדוק את טיב הניגוד בין שתי האסכולות תוך התמקדות במאבק המקצועי של הסתדרות המורים.

לימים יינתן לכך ביטוי גם בעימות חריף בן פנחס לבון ומשה דיין. ב־27 בדצמבר 1958, ערב הבחירות לוועידה התשיעית של ההסתדרות, אמר דיין באספה רבת-משתתפים בירושלים:

האם הנוער הישראלי שבחמש-עשרה השנים האחרונות זחל בין קוצים וסלעים עם רובה ביד, נלחם במטוסים ובאניות משחית, בשתי מלחמות, ב־1948 במלחמת הקוממיות וב־1956 במבצע 'קדש', מבין פחות את בעיית העם היהודי מאלה היושבים זה 20 שנה בקומה ה־5 של הועד הפועל או במקום אחר?

בן-גוריון שלא הביע הסכמה לדברי דיין, הגן עליו מפני קצי הביקורת.⁵⁵ ואילו

52. ג' גולדברג, 'בן גוריון ו"חזית העם"', מדינה, ממשל ויחסים בינלאומיים, 35 נסתיו-חורף תשנ"ב, עמ' 52-65.

53. ל' גרינברג, 'תנועת העבודה הישראלית במשבר', עמ' 98.

54. פנחס לבון, 'מה הספקתי והאם כדאי היה?', ארכיון לבון 231; פרוטוקול ועדת הייעול והחיסכון, 23 ביוני 1953, ג"מ ג/23882 (23882/5480); ממלא-מקום שר הביטחון בכינוס של סגל הפיקוד העליון, 28 בדצמבר 1953, ארכיון לבון 218/8.

55. ציטוט דברי דיין על-יפי ש' טבת, משה דיין, ירושלים ותל-אביב 1971, עמ' 501, ובאותו פרק פירוט הנסיבות וההיפוי שהעניק בן-גוריון לדיין.

לבון, דייר מספר אחת של 'הקומה החמישית', טען כי באמירה של דיין על 'הנוער הישראלי אשר זחל בין קוצים וסלעים' יש צלילים מזוהים ומדאיגים. הוא רמז על הקרבה הרוחנית והמעשית של דיין וחבריו לימין הצרפתי (שהעלה זמן־מה לפני־כן את דה־גול לשלטון),⁵⁶ ופסק בתוקף ש'הנוער הזוחל בין קוצים וסלעים' איננו בכיסו של אף אחד. זהו נוער חופשי, קבע לבון, שלא קל להפוך אותו לנושא דגל של תורת גרנדירים:

נוער זה השתתף כל השנים בבחירות לכנסת, להסתדרות ולרשויות המקומיות והצביע לפי מצפונו והבנתו. הוא מילא את תפקידו כלפי המולדת בכל עת צרה, אך לא ויתר על זכותו להיות אזרח חופשי ולהכריע בענייני המדינה וציבור הפועלים לפי הכרתו. הנסיון להעמיד את הנוער הזה מול היושבים בקומות אלו או אחרות בבית זה או בבית אחר הוא נסיון פסול – ובטוחני שטובי הנוער הזה ידחו אותו בכל תוקף, מתוך הרגשת אחריותם לקיום הדמוקרטיה הישראלית.⁵⁷

הפרשיות לטובת האקדמאים תוך התנגדות לפער

כמזכיר ההסתדרות היה לבון נכון לתרום ליציבות, בשם העובדים, באמצעות הקפאה יחסית של השכר, תוך הידברות. עם זאת תבע לאכוף את מרות הוועדה המרכזת על מזכירי מועצות הפועלים ועל האיגוד המקצועי.⁵⁸ כן הסביר, שוב ושוב, כי תוספת היוקר היא מכשיר חיוני, שוט מאיים על קברניטי המשק שלא יעלו מחירים מהפחד שמא יאלצו לשלם תוספת יוקר. 'האיום' בתוספת יוקר, אמר, הוא ערובה ליציבות, והדגיש כי הוא מעדיף את האיום על התשלום, כמובן בתנאי שהאיום יפעל.⁵⁹

אחד התנאים שהציג לבון לשיבתו להנהגת ההסתדרות ב־1956 היה הוצאת הטיפול בעניינים המקצועיים של האינטליגנציה העובדת מהמחלקה לאיגוד המקצועי וריכוזו במחלקה מיוחדת, בראשות אדם מתאים שיפעל באופן אוטונומי (תוך קשר עם המחלקה לאיגוד מקצועי) ובעזרת ועדה המורכבת ברובה מאקדמאים בולטים.⁶⁰ בהתאם לכך הוקמה בהסתדרות המחלקה לעובד האקדמאי, בראשות מהנדס המים שמחה בלאס. צעד זה נראה, כמובן, כהתחשבות במהנדסים,⁶¹ וביתר האקדמאים.⁶²

56. ראה, למשל, הקדמתו של שמעון פרס לספרו של ש' דה־גול, מאבק לחירות, תל־אביב 1957.
57. פ' לבון, ערכים ותמורות, עמ' 215.
58. פרוטוקול ועדת ה־13, 2 ביולי 1958, אמ"ע 7/8/58.
59. קטע מפרוטוקול הוועדה המרכזת, 19 ביולי 1959, ארכיון לבון ד-213.
60. פ' לבון לבן־גוריון, 10 ביוני 1956, ארכיון לבון א-200.
61. The US embassy in Israel to the Department of State, 23 October 1956, National Archives, Central Files, 784A.00/10-2356 HBS.
62. רחל טוקטלי, 'דפוסים פוליטיים ביחסי העבודה בישראל', עמ' 113.

לעומת זאת היה בו כדי לעורר את התנגדותו של מזכיר מפא"י גיורא יוספטל (לימים שר העבודה) מ'צעירי' בן-גוריון, ומיריביו הפוליטיים הנמרצים ביותר של לבון, שלא האמין בהכללת האקדמאים במסגרת ההסתדרות.⁶³

הדיון בענייני העובד האקדמאי במועצה השבעים של ההסתדרות, בדצמבר 1956, בהשתתפות אקדמאים, מדענים ואנשי רוח, המחיש את כוונתו של לבון לכרות ברית עם האקדמיה, ותרם ליצירת הרגשה, לפחות בקרב המהנדסים, שיש להם בן-שיח בבית הוועד הפועל.⁶⁴ פרופסור אהרן קציר אמר באותה מועצה שהיחסים עם האקדמיה מעסיקים את התנועה הסוציאליסטית בעולם והביע את צערו על כך 'שתנועת העבודה עדיין איננה מבינה' כי העובד אינו רק 'בעל השרירים', כי קם טיפוס חדש של עובדים, שצריך לדבר אליו אחרת, כי גם בארץ 'אנחנו זקוקים לאקדמאים', כדי לפתחה וכדי לקלוט את הנוער היהודי מהעולם. פרופסור נתן רוטנשטרייך, חניכו של לבון בתנועת 'גורדוניה', מאנשי הרוח הפעילים ביותר במפא"י בתחומי הפובליציסטיקה והחינוך⁶⁵ ומחברי הוועדה לענייני האקדמאים בהסתדרות, הוסיף שתנועת העבודה מחשיבה את יתרונות המדע והטכנולוגיה אך ערה לא פחות - לסכנותיהם, ובכלל זה לאפשרות של 'משטר טכוקרטטי'. עם זאת תבע רוטנשטרייך את עצמאות המחלקה לאקדמאים כלפי המחלקה לאיגוד המקצועי, בהתאמה עם מדיניותו של לבון. בארץ, הזכיר רוטנשטרייך, יש הפרזה גדולה בטיפוח רמת-החיים והמעטה בעדכון הרמה המקצועית. הציבור האקדמאי עוסק כל הזמן בהתעדכנות מקצועית כחלק מהותי מעבודתו, ואם לא יקבל על כך תגמול הולם, הוא יתנכר לתנועת העבודה.

לבון הסכים עם רוטנשטרייך וקבע: יש לשמור על הפרשיות לטובת האקדמאים ועם זאת להתנגד לפער בין המקצועות. אין זה מוצדק שהשכר לטכנוקרט הטוב ביותר יהיה משולש מזה של פועל פשוט.⁶⁶

לבון גם ניסה לייצל את המנגנון ההסתדרותי ולהפחית את התלות של חברי ההסתדרות בפקידים. לשם כך העביר את לשכות העבודה לידי המדינה,⁶⁷ קבע נוהלי עבודה תקינים לטיפול בחברי ההסתדרות וברכושם,⁶⁸ הגביל את זכויות-היתר של

63. 'פסמן, 'המסכת השלימה של גיורא יוספטל', למרחב, 29 בנובמבר 1957. ראה גם דברי גיורא יוספטל בוועדת המשנה לענייני שכר האקדמאים, 7 בנובמבר 1957, אה"ע 2117.

64. הוועד המרכזי של ההסתדרות המהנדסים לפנחס לבון, 23 במאי 1957, ארכיון לבון ד-211.

65. ראה מאמריו הרבים בתחומים אלה במגמות ובמולד בשנים הרלוונטיות. למשל: ג' רוטנשטרייך, 'על מחשבת החינוך בארצות-הברית', מגמות, א, 4 (יולי 1950), עמ' 297-311; הנ"ל, 'אמת מידה מוחלטת', מגמות, ב, 4 (יולי 1951), עמ' 327-338; הנ"ל, 'בין זכויות האדם לחובותיו', מולד, ג, 13 (אפריל 1949), עמ' 14-18.

66. דברי לבון בתוג הרעיוני המרכזי, 10 במרס 1956, ארכיון לבון. הדיבור על יחס אחד לשלושה היה עקבי, ראה: 'גרינברג, 'הסוציאליזם הדמוקרטי של פנחס לבון', הצינונות, טו (1990), עמ' 131.

67. פ' לבון, 'ערכים ותמורות', עמ' 159.

68. 'פסמן, "עסקיהם" של עובדי מוסדות הסתדרות', למרחב, 1 במרס 1957; הנ"ל, 'ועדי עובדים בהסתדרות מסרבים לקיים ההוראה על ביטול "שעות הקיץ"', למרחב, 8 במאי 1957.

המנהלים במשק ההסתדרותי והקפיד על שעות העבודה של הפקידים ועל צמצום הנסיעות של עסקני ההסתדרות לחו"ל.⁶⁹ כשהגיע לתחום זה נתקל בעובדה שההסתדרות הכללית נאלצת לכסות את הגרעונות של מרכז המורים,⁷⁰ וטען שגזרות הוועד הפועל צריכה לבדוק את ההוצאות של גוף זה. דרישות אלו נתקלו בהתנגדותו התקיפה של שלום לוי, המזכיר הכללי של ההסתדרות המורים. הוא הקפיד למנוע פיקוח של ההסתדרות על פעולותיו, וגם הרבה בפעולות שעלו להסתדרות כסף רב והגבירו את יוקרתו כמנהיג המורים.⁷¹ אחת הפעולות הללו היתה הקמת בית הסתדרות המורים ליד הוועד הפועל, על חשבון ההסתדרות ועל מגרש שלה.⁷² לוי גם יום הקמת ההסתדרות עולמית של מורים יהודים, ב־1958, ותבע את המימון לכך, 60,000 ל"י לשנה, מההסתדרות הכללית, לאחר שהסוכנות התחייבה לתמיכה שנתית בסך 20,000 ל"י. תביעה אחרת של מרכז המורים מההסתדרות נגעה למימון נסיעות של משלחות מורים לכינוסים בחו"ל, במסגרת מילוי הייעוד החינוכי והלאומי של ההסתדרות המורים.⁷³ ראוי להזכיר כי שלום לוי העריך שיוקרתה של ההסתדרות המורים בחו"ל חייבת הרבה לקשריה ההדוקים עם ההסתדרות הכללית.⁷⁴ כן יצוין כי

69. דברי לבון בוועדה המרכזת, 24 ביוני 1957, 21 ביולי 1957, ארכיון לבון.
70. שלום לוי לפנחס לבון, 14 בינואר 1957, אה"ע 208-9433.
71. חברי ההנהלה של ההסתדרות המורים, ששיבחו את 'עניויותו' של לוי, התחבטו בשאלה אם עליו לקבל משכורת וחצי, או שהאצילות מחייבת, כפי שהוא עצמו טען, להסתפק רק בשכר של מנהל בית־ספר. ועדה מיוחדת, שמינו הנבחרים בהסתדרות המורים כדי שתפסוק בעניין גובה שכרם, בדקה כיצד לתת ללוי את הכסף מבלי שייחשב כמקבל משכורת וחצי. כאשר התמיד לוי בסירובו, הם השיבו לו ש'הרשינו לעצמנו במקרה זה לא להתחשב בדעתך, כי מתפקידנו לדאוג לך'. הם הודו שלא נעים להביא את הבעיה כולה למרכז המורים, והסדירו את העניין בינם לבין עצמם. פרוטוקול הנהלת מרכז המורים, 5 בפברואר 1959, ארכיון החינוך 190.9.559, אוניברסיטת תל־אביב.
72. התרומות שנאספו לצורך זה מהמורים עצמם היו ועומות. פרוטוקול הנהלת מרכז המורים, 17 בדצמבר ו־27 בדצמבר 1959. ארכיון החינוך 190.9.559.
73. לוי ללבון, 12 בספטמבר 1958, אה"ע 208-9433. תודעת הייעוד ניכרת למשל בכך ש'כפעם הראשונה וזה ציבור המורים נושא החינוך העברי באמריקה לשליח משלהם, שבא במיוחד אליהם, המזכיר הכללי של ההסתדרות המורים בישראל, שלום לוי ... ההסתדרות המורים בישראל הקציבה סכום של 10,000 ל"י לצורכי ארגון המורים באמריקה ... לפני נעילת המסיבה נתקבלה פה אחד מתוך התלהבות, החלטת המביעה תודה לשלום לוי. צבי גלאטשטיין, מנהל ההסתדרות המורים והמנהלים העברים באמריקה, הד החינוך, 34, חוב' 2 (10 בספטמבר 1959), עמ' 5; דוד אלוני, גזבר מרכז המורים, ללבון, 30 בינואר 1957, אבן זוהר ל"י חסקין, 14 במרס 1957, אה"ע 208-9433; לאה גיחון מרגלית, 'טיול ושליחות', הד החינוך, 34, חוב' 7 (8 באוקטובר 1959). השליחויות של שלום לוי עצמו לחו"ל הפכו לעניין מקובל ושכיח.
74. ש' לוי, 'שליחותנו בוועדות הבינלאומיות', הד החינוך, 34, חוב' 4 (24 בספטמבר 1959), עמ' 5.

בעניינים אידאולוגיים שררה מידה רבה של הסכמה בין לבון ללוין, אם כי היו גם חילוקי דעות.⁷⁵

המורים לא היו זקוקים לשיעורים בהשבת מערכת החינוך. הם ראו בה גילוי של 'אומץ לב ועוז רוח' גם אם 'כל הישוב העיתונות ודעת הקהל ... נגדם'.⁷⁶ מאז 1957 נקשרה נכונותם לשבות בקביעה של ועדת שרים ששכר המורים האקדמאים יותאם לשכר האקדמאים בעלי הכשרה והשכלה דומות, החל בשנת התקציב 1957/58, ושכר המורים המוסמכים יוצמד לשכר המורים האקדמאים.⁷⁷

בעקבות התארגנות המהנדסים להפרדת יצוגם המקצועי מהטכנאים, תוך כדי ניהול מאבק מקצועי קשוח להטבת שכרם,⁷⁸ התארגנו מאות מורים תיכוניים, שתבעו להקים להם חטיבה נפרדת בתוך הסתדרות המורים. הם נתקלו בסירוב של הנהגת המורים, שנשענה על תמיכה של נציגי מפא"י, מפ"ם ואחדות העבודה-פועלי-ציון במרכז המורים.⁷⁹ המחלוקה לעובד האקדמאי של ההסתדרות הכללית החליטה על הקמת ועדה למשא-ומתן עם הסתדרות המורים לכינון החטיבה האקדמאית בהסתדרות המורים, אך מרכז המורים בראשות שלום לוין החרימ את הוועדה הזאת.⁸⁰ בהמשך לכך מינה לבון, בהתנגדות לוין, ועדה שכללה את פרופסור נתן רוטנשטריך יחד עם הרמטכ"ל הראשון יעקב דורי ואחרים, לבדיקת הטענות של המורים התיכוניים. ועדה זו המליצה לכבד את רצונם של הטוענים ולאפשר להם להתארגן כחטיבה נפרדת במסגרת הסתדרות המורים.

פעילותו של לבון בתחום זה היתה מבוססת על נכונות להתפשר עם קבוצות עובדים, במיוחד מהאינטליגנציה, בהנחה ש'גדלים בתוך ההסתדרות כוחות חברתיים, שהם רוצים להיות נציגים של עצמם ... לא שצריך לתת להם כל מה שיעלה על דעתם לדרוש ... אבל צריך לתת להם שיחושו שהם נושאים בעצמם את גורלם ... זכות להיאבק בפנים ההסתדרות על דעתם'. הוא הוסיף והזהיר שאם ההסתדרות תסתום את

75. פרוטוקול הוועד הפועל של ההסתדרות, 29 בדצמבר 1949, ארכיון הוועד הפועל. כך, למשל, בעידוד הקשרים של הסתדרות המורים עם המורים מגרמניה. עדות לוין, תל-אביב, 2 ביולי 1991. לבון גם הגיב על 'החלטה המשונה' של מרכז המורים מ-28 בפברואר 1957, שהמורים היהודים לא יביעו דעה מנוגדת לדעת מנהל המחלקה הערבית בנוכחות המורים הערבים. לבון למרכז המורים, 5 במרס 1957, אה"ע 9433-208. לוין התנצל על 'השגה'.
76. א' יפה, '50 שנות ייעוד', ד' קמחי (עורך), ספר היובל של הסתדרות המורים, עמ' 453.
77. פרוטוקול ועדת השרים לעניין שכר המורים והאחיות, 25 במרס 1956; שלום לוין לזלמן ארן, 12 במרס 1956, ג"מ 5546/3709.
78. '700 מהנדסים בשירות המדינה תובעים הקמת ארגון נפרד', למרחב, 14 במאי 1957; 'הסתדרות המהנדסים והטכנאים התפלגה לשתי חטיבות', למרחב, 11 ביולי 1957; 'אושר הסכם השכר עם המהנדסים', למרחב, 21 במאי 1958.
79. 'חילוקי דעות בעניין חטיבת המורים התיכוניים', למרחב, 26 ביוני 1957. אחר-כך שינו נציגים אלה את דעתם ותמכו בהקמת החטיבה. עדה סטולמן, 'המורים לקראת ועידתם', למרחב, 17 במרס 1958.
80. 'מחרימים הוועדה ההסתדרותית להפרדת המורים התיכוניים', למרחב, 30 באוגוסט 1957.

האפשרות להתארגנות עצמית שותרי ההתארגנות הזאת יפרשו ממנה, כי 'שרירות לב בחיי ציבור חופשי אינה משתלמת. משלמים עליה ריבית דריבית'. לכן תבע משלום לזין לתת למורים התיכוניים יצוג הולם ואוטונומיה במאבק המקצועי בתוך הסתדרות המורים. המשטר בארץ, הסביר לו, חייב להתבסס על דרכי שכנוע ופתיחת כל מסלולי ההתארגנות הלגיטימיים בפני השכירים, כי 'בכוח לא נכניע מאות אלפי אנשים', וגם לא אותם 700-800 מורים תיכוניים. לזין סירב אפילו להיפגש עם נציגי המורים התיכוניים,⁸¹ ולא שעה לדברי לבון כי הסירוב הזה עלול להביא לפרישה של המסורבים מהסתדרות המורים⁸² בגלל רגשי קיפוח.⁸³ רק לאחר תביעה נמרצת של לבון מלזין לאפשר יצוג הולם,⁸⁴ כדי למנוע פרישת המורים בתי-הספר התיכוניים בתל-אביב, בחפיזה ובירושלים, הסכים לזין לכינון של חטיבת המורים התיכוניים.⁸⁵ אלא שהסכמה זו היתה מאוחרת מדי.

בינתיים החלו הלכיהתרוח בעולם המערבי, ובמיוחד בארצות-הברית, לנוע לעבר ההכרה בחשיבותו של החינוך להשגים טכנולוגיים ומדעיים, ומגמה זו חיזקה הלכיהתרוח שכבר קנו שביטה בארץ. הטיבה העיקרית לכך בארצות-הברית היתה 'בהלת הספוטניק', לאחר ששילווחו של לוויין סובייטי, 'ספוטניק', לחלל בסוף 1957 לימד על ההשגים המדעיים-טכניים של ברית-המועצות. התדהמה עוררה פוליטיקאים ותעשיינים להאשים את בית-הספר הפרוגרסיבי האמריקני בפיגור הטכנולוגי של ארצות-הברית אחרי ברית-המועצות, לתבוע הדגשה של ההשגיות, במיוחד בתחום המדעים, על חשבון ההומניסטיקה, ולהנהיג בבית-הספר משטר סמכותי כדרך להבטיח ההשגים.⁸⁶ בוויכוח המקצועי-ארגוני בארץ הסתמך שלום לזין על המסורת החינוכית של ארצות-הברית ואילו המורים התיכוניים הסתמכו על המקובל באירופה וטענו

81. פרוטוקול הנהלת מרכז המורים, 14 בפברואר 1957, אה"ע 208-9433.
82. קטע מפרוטוקול הוועדה המרכזת, 9 ביוני 1957, דברי לבון בוועדה המרכזת, עמ' 103-111, ארכיון לבון; קטע מפרוטוקול הוועדה המרכזת, 24 ביוני 1957, דברי לבון בוועדה המרכזת, עמ' 123-130, ארכיון לבון; החלטות הוועדה המרכזת, 9 בפברואר 1958, אה"ע 208/4/9434.
83. ג' רוטנשטרייך, 'דורי, פ' הרס, לש' בלאס, המחלקה לעובד האקדמאי, 18 באפריל 1957, אה"ע 208-9940.
84. לבון בלט בהכרתו בזכות הפועל לייצוג עצמי גם בשלב שהדבר עוד לא היה מקובל במפא"י, כך, למשל, ביקר את אלמוגי על הטיפול בימאים ועל שלילת הייצוג מהם, פרוטוקול מוכירות מפא"י, 24 באפריל 1953, אמ"ע 24.53.
85. 'הסתדרות המורים הסכימה להקמת החטיבה של המורים התיכוניים', למרחב, 9 בפברואר 1958. אנשי ההסתדרות היו ערים לכך שהסתדרות מורים אחת היא תופעה יהודית לישראל לבדה. פרקי דיין והשבון לזעידת ההסתדרות השמינית על השנים 1954/1955, תל-אביב, דצמבר 1955, עמ' 39; שלום לזין לבקר, 18 בפברואר 1958, אה"ע 208/4/9434.
86. L.A. Cremin, *The Transformation of the School*, New York 1961; I.B. Berkson, *The Community and the Ideal*, New York 1958; J.B. Connant, *American High School Today*, New York 1959; W.W. Brickman & S. Lehnrer (eds.), *John Dewey: Master Educator*, New York 1959

שהחינוך התיכוני ביבשת זו איכותי, בשונה מארצות־הברית שבה 'בית־הספר התיכון ... אינו אלא בית־ספר יסודי עד לגיל 17-18'. המורים התיכוניים ציינו כי בארצות־הברית גם מתעוררים עכשיו לשיפור הקשגים בבית־הספר התיכון בגלל התחרות עם ברית־המועצות, שבה קיים הבדל גדול בין בית־הספר היסודי ובית־הספר התיכון, בהתבסס על סלקציה של תלמידים ומורים.⁸⁷

הלכידרוח אלה והקרע עם שלום לויין היוו רקע נוח ליוזמתם של כמה מאות מהמורים התיכוניים, בראשות ד"ר מנחם אורן, להכריז בינואר 1958, לפני שהוקמה החטיבה, על חתימה להקמתו של ארגון מורים תיכוניים נפרד. לאחר־מכן השביתו מורים אלה את מערכת החינוך התיכוני, בשל תביעותיהם לזכויות מיוחדות. בתביעותיהם לא נזכרה העובדה שרק מחצית המורים התיכוניים בארץ – 800 בערך – היו בעלי תואר אקדמי, ולא כולם פרשו מהסתדרות המורים; לא זו בלבד, בין חברי הסתדרות המורים שלימדו בסמינרים ובבית־הספר היסודיים היו מאות מורים אקדמאים.⁸⁸ ב־12 בנובמבר 1958 התכנסה ההנהלה הזמנית של הארגון. בראשה עמד עכשיו ד"ר שאול רובינזון, סגן מנהל בית־הספר הריאלי בחיפה. בין חבריה היו ד"ר אליעזר ירושלמי, ד"ר מנחם אורן, בנימין מאיר, יצחק איינהורן, יעקב ברויאר ומרדכי כהן מנהל בתי־ספר של 'אליאנס' (קודם בטבריה ולאחר־מכן בירושלים), הניך הסורבון, האמון על מסורת בתי־הספר התיכוניים בצרפת.⁸⁹ (ששילמו משכורת לא על־פי האקדמיזציה אלא על־פי סוג בית־הספר). ההנהלה הזמנית שכרה דירה ופקידים, וקראה למורים התיכוניים שאינם חברים בהסתדרות העובדים להפסיק את חברותם בהסתדרות המורים. נוסף לכך נפתח בירור אצל עורך־דין בשאלת הקשר בין היציאה מהסתדרות המורים ובין יציאה מהסתדרות העובדים (ומקופת חולים שלה). הארגון הכריז על עצמו כנציגות המורים בבתי־הספר התיכוניים, המקצועיים והחקלאיים והחליט לשגר באי־כוח לוועדה המרכזת של הסתדרות העובדים, להודיע על קיומו. אם הדיון יהפוך לעימות עם הסתדרות המורים, החליטה הנהלת הארגון, יעזבו באי־כוחה את הישיבה, מפני שעצם קיומם כארגון שוב איננו עניין לדיון. לגבי משרד החינוך הוחלט כי אם לא תינתן הכרתו המידית בארגון 'יש לבצע ... אי שיתוף'.⁹⁰ כעבור שבוע דווח כי 800 עד 900 מורים חתמו על התחייבות לתשלום דמי חבר. הגדרת החברות היתה גמישה ותפסה לגבי 'כל המורים בבית־ספר תיכון עיוני, מקצועי וחקלאי שיש להם רשיונות הוראה קבועים או זמניים ומורים שיש להם את הנתונים להיות מורים בבתי־ספר אלה'. ההנהלה לא קיבלה הצעה לדחות את החברות של מורים 'שמעמדם על פי הגדרה זו אינו ברור',⁹¹ ובכך נותק כל קשר בין השכלה,

87. שאול רובינזון, 'מוכיר המורים טועה', 17 בספטמבר 1959, ארכיון החינוך 3.1.

88. דברי שד החינוך זלמן ארן בכנסת, דברי הכנסת, XXV, מושב רביעי של הכנסת השלישית, 15 באוקטובר 1958, עמ' 25.

89. א' שומר, 'מבנהו ודרכי פעולתו של ארגון מורי ביה"ס התיכוניים', עבודה סמינריונית, בית־הספר למנהל עסקים, אוניברסיטת תל־אביב, מאי 1979.

90. החלטות הנהלת ארגון המורים התיכוניים, 12 בנובמבר 1958, ארכיון החינוך 3.1.

91. שם, שם, 19 בנובמבר 1958.

שלא לדבר על מעמד אקדמאי, לבין החברות בארגון. אף-על-פי-כן לא נרתעו המורים התיכוניים מלחתור להסתפחות לארגון העובדים האקדמאים,⁹² ולתבוע שטר אקדמאי. המורים התיכוניים ראו עצמם כמורי מכינות לאוניברסיטה והסתמכו בתביעותיהם על אישים באוניברסיטה העברית בירושלים, במכון ויצמן ובטכניון.⁹³

הקרע בהסתדרות המורים

ההסתדרות הכללית תבעה מארגון המורים התיכוניים, מראשית התארגנותו, לבטל כל צעד של פרישה מהסתדרות המורים.⁹⁴ כשהגיעו הדברים לקרע גמור, לפרישה ולהקמת ארגון נפרד, פנה לבון למורים התיכוניים במכתב, שבו הסביר את עמדת ההסתדרות הכללית. הוא ציין כי פרישתם מהסתדרות המורים פירושה הפרת ההסכם שהושג בין ההסתדרות הכללית והסתדרות המורים, והוכיר כי הוועדה המרכזת הסכימה לדון בכל תלונה של חטיבתם כלפי ההסתדרות המורים. כן קבע שהם הפרו את יסודות ההסתדרות כשהכריזו שביתה בבתי-הספר התיכוניים ללא אישור ההסתדרות. לבון הוסיף והביע נכונות לבדוק מחדש עם ראשי ארגון המורים את הסמכויות של חטיבת המורים התיכוניים, בתנאי שהארגון יבטל את הפרישה ממנה, אך איים שחברי הארגון יוצאו מההסתדרות הכללית אם לא יבטלו את התארגנותם הנפרדת. הוא הודה בהודמנות זו כי למורים התיכוניים יש אינטרסים מקצועיים ספציפיים, והם זכאים לבדיקה נפרדת של מה שמגיע להם, אך הדגיש שאפשר לעשות זאת במסגרת אוטונומית בתוך ההסתדרות המורים, תוך הודקקות למוסדות ההסתדרות הכללית. מרדכי כהן, מי שיתפוס את מקומו בשנה שלאחר-מכן כמנהיג המיליטנטי ביותר של הארגון, השיב ללבון שאיננו מבין מה פשר ההתרגשות מאיגוד נפרד למורים התיכוניים לאחר שגוף זה הכריז במפורש על כוונתו להישאר בהסתדרות הכללית. כהן טען כי ההסתדרות הכללית מתנהגת כמו הכנסייה הקתולית המגיבה ב'אקסקומוניקציה' כלפי הכופרים, או בדומה לרבנים שהוקיעו את אוריאל אקוסטה או ברוך שפינוזה, והכל משום שחברי ההסתדרות מימשו זכות דמוקרטית אלמנטרית והקימו לעצמם ארגון נבחר. לא זו בלבד, הוסיף כהן, לבון, מנהיג ההסתדרות העובדים נוהג כאפיפיור אמתי ומוסר למדינה, למשרד החינוך, את ה'ביצוע' של החרם. כהן טיים בהבטחה לציית לתקנון ההסתדרות העובדים, אך לא ל'מרות' שליטיה, ובכך כפר בהחלטות הוועדה המרכזת, ככל שהדבר גוגע להקמת ארגון נפרד.⁹⁵ שלום לוינ שמח שלבון הציב את הוועדה המרכזת מאחורי ההסתדרות המורים, והדגיש כי הסכם השכר שהושג עם ממשלת ישראל מספק לגמרי את המורים.⁹⁶

92. שם, שם, 19 בנובמבר 1958, 25 בפברואר 1959.

93. 'למרות האזהרה - נתכנסו מורים תיכוניים לוועידה', על המשמר, 11 בדצמבר 1958.

94. א' בקר למרכז ההסתדרות המורים, 9 בפברואר 1958, אה"ע 9434-208.

95. לבון לחג, 9 בדצמבר 1958; מרדכי כהן ללבון, 9 בדצמבר 1958, ארכיון החינוך 3.1.

96. פרוטוקול מרכז המורים והנהלת מרכז המורים, 20 במאי 1958, ארכיון החינוך 190.9.559; מתוך החלטות הוועדה המרכזת מיום 12 במאי 1958, אה"ע 9435-208; ש' לוינ, 'בשערי',

המורים התיכוניים אומנם הודיעו ללבון שהם מבקשים להישאר בהסתדרות הכללית, כארגון נפרד,⁹⁷ אך לבון הכריז שההסתדרות לא תסכים לכלול בתוכה שתי הסתדרויות מורים,⁹⁸ שיתחרו ביניהן בהשגים מקצועיים.⁹⁹ בהמשך לכך סירב לבון לבקשת לוינ' להתחייב בכתב שלא 'שאויתן עם ארגון המורים התיכוניים',¹⁰⁰ אך הבטיח לו שההסתדרות לא תכיר בהם חרף הנאמנות האישית שראשי ארגון המורים התיכוניים הפגיבו כלפיו.¹⁰¹ הוא התרשם לרעה משיטות הארגון שהתבטאו ב'לא-שביתות' אלא באי-מסירת ציונים, הפסקת ההשתתפות בוועדות של משרד החינוך, החרמת מנהלים של בתי-הספר, הפסקת עריכת בחינות גמר ובדיקתן, הימנעות מכל שיחות פדגוגיות ומכל מגע עם המפקחים. הארגון הגדיר את כל הצעדים האלה כ'סנקציות' ו'אי-שיתוף' כלפי משרד החינוך עד שיכיר בו, ויבטל את הכרתו ב'חטיבה' של האקדמאים בהסתדרות המורים (שהארגון החליט כי 'אינה קיימת'), וגם הורה לחבריו למנוע אספות מטעמה בבתי-הספר 'בכל האמצעים'.¹⁰² בנוכחות שד החינוך זלמן ארן קבעה הוועדה המרכזת של ההסתדרות שאין נושאים ונותנים עם הארגון¹⁰³ (מה שלא מנע דווקא משלום לוינ' לנהל 'גישושי הסכם' עמם),¹⁰⁴ והוועד הפועל של ההסתדרות החליט כי בפרישתם מהסתדרות המורים, חברי ארגון המורים התיכוניים מוציאים את עצמם מההסתדרות הכללית,¹⁰⁵ אבל מזכירות מפא"י לא אפשרה את ישום ההחלטה לפני הבחירות של 1959.¹⁰⁶ לוינ' עצמו הדיגיש כל הזמן כי

- הד החינוך, 34, חוב' 1 (3 בספטמבר 1959). אמירה זו תפסה לזמן קצר. השווה תביעות השכר של המזכיר הכללי שלום לוינ' בפני ועדת הממשלה לבדיקת השכר, הד החינוך, 34, חוב' 12 (19 בנובמבר 1959), עמ' 2.
97. במכתב אל פ' לבון: 'מורי התיכון תובעים זכות לעצמאות במסגרת ההסתדרות', למרחב, 5 בנובמבר 1958.
98. החלטת הוועדה המרכזת, 30 בדצמבר 1957, אה"ע 9343-208.
99. החלטות הוועדה המרכזת, 19 באוקטובר 1958, אה"ע 9435-208.
100. פרוטוקול מזכירות מפא"י, 3 באוקטובר 1958, אמ"ע 24/58; ארגון המורים התיכוניים, למרחב, 11 בדצמבר 1958.
101. י' עברון, 'פגרה - ומלחמת העצבים נמשכת', הבקר, 14 ביוני 1959; בנימין שמרון ללבון, 15 בדצמבר 1958, אה"ע 9661-208, ועוד מכתב בעילום שם מאותו תאריך, אה"ע 9602-208; החלטות הנהלת ארגון התיכוניים 17-24 בדצמבר 1958, 1 באפריל 1959, ארכיון החינוך 3.1.
102. החלטות הנהלת ארגון המורים התיכוניים, 17-24 בדצמבר 1958, 11 בפברואר 1959, ארכיון החינוך 3.1.
103. פרוטוקול מזכירות מפא"י בשיחה עם באי-כוח הסתדרות המורים, 14 במרס 1960, אמ"ע 24/60.
104. החלטות הנהלת ארגון המורים התיכוניים, 17 במרס 1959, 26 באוגוסט 1959, ארכיון החינוך 3.1.
105. ארגון המורים התיכוניים, למרחב, 11 בדצמבר 1958; פרוטוקול הוועד הפועל, 14-15 בינואר 1959, אה"ע מ/127. ההסתדרות לא ידעה שארגון המורים התיכוניים מנהל משא-ומתן על ביטוח בריאות לחבריו עם קופת חולים מכבי ועם קופת חולים עממית, החלטות הנהלת ארגון המורים התיכוניים, 24 בדצמבר 1958, ארכיון החינוך 3.1.
106. פרוטוקול מזכירות מפא"י, 20 במרס 1960, הערת בקר, אמ"ע 24/60.

התנהגות המורים התיכוניים כרוכה בתכסיס שקוף: עשרות אלפי המורים בבית-הספר היסודי יישארו עם משכורתם הנמוכה ואילו המורים התיכוניים האקדמאים, שמשכורתיהם לא שולמו מתקציב המדינה אלא מקופות של בתי-ספר תיכוניים פרטיים או של העיריות, יקבלו משכורות הצמודות לאלו של אקדמאים אחרים במשק.¹⁰⁷

פרופסור גתן רוטנשטרייך, שנמנה כאמור עם הוועדה שבדקה את הסכסוך מראשיתו והתרשם קשה מיחסו של לזין למורים התיכוניים,¹⁰⁸ שיבח את שר החינוך זלמן ארן על ההבנה שגילה כלפיהם.¹⁰⁹ על כל פנים, הבנה זו לא מנעה את הפתיחה של שנת הלימודים תש"ך בשביתות ובעיצומים מצד המורים התיכוניים בהנהגתו של ד"ר רובינזון.¹¹⁰ הם איימו על השר כי חידוש הלימודים הסדירים יותנה בהקמת ועדה ממלכתית 'עם תאריך אולטימטיבי של 7 ימים'.¹¹¹ אחר-כך הפעילו תוכנית בשם 'קטליאל', לשביתות ולעיצומים בחינוך התיכון, ובדצמבר 1959 החמירו את החרם על משרד החינוך. לכאורה לא שבתו, אך בפועל נאסר על חברי הארגון למסור ציוני מגן, וכל חומר אחר שמשרד החינוך היה זקוק לו.¹¹²

התערבות בן-גוריון

בנובמבר 1959 הודיע שר החינוך זלמן ארן לבן-גוריון שלא יצטרף לממשלה החדשה,¹¹³ בגלל שני עניינים: מאבק 'הצעירים' בהנהגת משה דיין ושמעון פרס ובסיועו של מוכיר המפלגה יוספטל, כנוכח לעיל, נגד הוותיקים (השרים גולדה מאיר, מרדכי גמיר, לוי אשכול, פנחס ספיר, זלמן ארן ומוכיר ההסתדרות פנחס לבון), וכן בשל שלום לזין וחבריו,¹¹⁴ שהתחרו במורים התיכוניים באיומי שביתה ובגרימת תקלות במערכת החינוך. זמן-מה לפני-כן, בעקבות התנגשות קשה עם גיורא יוספטל, משה דיין ובן-גוריון, עזב לבון את 'חברניו', המוסד הבלתי-פורמלי של צמרת מפא"י. בן-גוריון דחה את טענות ארן על התירת 'הצעירים' במפא"י נגד הצמרת הוותיקה, וטען ביחס למורים: 'יש לתת להם לשבות ולהביא לידי שבירת השביתה כאשר עשינו עם הימאים'¹¹⁵ (לאמור, כפי שדוכאה שביתה הימאים

107. עדות לזין, תל-אביב, 2 ביולי 1991; פרוטוקול הנהלת מרכז המורים, 26 באוגוסט 1959, ארכיון החינוך 190.9.559.
108. נ' רוטנשטרייך, 'י' הדס וי' דורי לשמחה בלאס, 18 באפריל 1957, אה"ע 9940-208.
109. רוטנשטרייך לארן, 8 בנובמבר 1959, אמ"ע חטיבה 7/ארן/התכתבות.
110. ההלטות הנהלת ארגון התיכוניים, 26 באוגוסט 1959, ארכיון החינוך 3.1.
111. שם, שם, 16 באוקטובר 1959.
112. דברי הכנסת, XXVIII, מושב ראשון של הכנסת הרביעית, 13 בינואר 1960, עמ' 332.
113. זלמן ארן לבן-גוריון, 6 בנובמבר 1959, אמ"ע חטיבה 7/ארן/התכתבות.
114. אחת הטענות הקשות של ארן נגעה להתנגדות של הסתדרות המורים לפיטורי מורים שאינם מתאימים לתפקידם. הסתדרות המורים השביתה או בתי-ספר לא-מעטים במסגרת ההגנה המקצועית שלה על חבריה. הד החינוך, 34, חוב' 3 (17 בספטמבר 1959), עמ' 18.
115. 'יזמן בן-גוריון, 11 בנובמבר 1959, אב"ג.

בכוח בסוף 1951).¹¹⁶ זו היתה שיטתו הרגילה בהקצנת משברים כדרך לפתרוןם.¹¹⁷ לאמתו של דבר נקט בן-גוריון שיטה הפוכה. הוא נפגש עם ארגון המורים התיכוניים, ונשא-ונתן עמם. הזמנת נציגי ארגון המורים התיכוניים אל ראש-הממשלה בירושלים לפגישה רשמית, בהשתתפותו של שר החינוך והתרבות זלמן ארן, נודעה ברבים. עיתון הציונים-הכלליים הבקך טען שהסיבה האמתית להתערבות מפתיעה של ראש-הממשלה בסכסוך המקצועי מעל לראשו של מוכיר ההסתדרות היא ההחרפה בסכסוך בינו לבין לבון, בעקבות פרישת לבון מ'חבריו'. בעת ובעונה אחת טען עיתון זה כי שביבת מנהלי בתי-הספר, שלווין פתח בה אז, היתה חלק מ'לחץ לבון נגד בן-גוריון'.¹¹⁸ טענה זו לא היתה מדויקת, לבון לא ביקש מלווין ולא רמז לו לארגן כינוס מחאה ושביבת אזהרה של 1200 המנהלים בבתי-הספר היסודיים,¹¹⁹ ולהכריז ש'אם כתוצאה משגגה של אדם דגול ייפגע האיחוד של ציבור המורים - לא נירתע'. לבון, גם לפי דברי הבקך, גילה איפוק כשטען ש'בימדה ואני יודע לא היה כל מו"מ בין ראש-הממשלה ושר החינוך והתרבות לבין ארגון המורים התיכוניים בענייני שכר, ואף לא בעניין חטיבת המורים התיכוניים וקיומה', והרגיע את חבריו בוועדה המרכזת, שבן-גוריון לא עקף אותם.¹²⁰ מצד אחר, שר החינוך זלמן ארן גינה את מרכז המורים, בראשות לוין, כאינטרסנטים ש'דרסו המורים התיכוניים'.¹²¹

116. אייל כפכפי, 'ההשמאלה כנימוק לשבירת שביתה: המקרה של שביתה הימאים', טורא: אסופת מאמרי הגות ומחקר כמחשבת ישראל, ג, תל-אביב 1994, עמ' 221-250.
117. נ' 'נאי', 'המעבר למדינת ישראל ללא חוקה', בתוך: ורדה פילובסקי (עורכת), המעבר מיישוב למדינה, עמ' 27. והשווה גישותיהם המנוגדות בעניין זה של בן-גוריון ולבון, פרוטוקול ישיבת מוזכרות מפא"י עם הסיעה בכנסת, 26 בינואר 1950, אמ"ע 24/50.
118. הבקך, 20 בנובמבר 1959.
119. מערכת הד החינוך כתבה: 'שביתה האזהרה של המנהלים הפיצה אור על עוד נקודה חשובה במערך הציבורי שלנו. היו שטענו כי על הסתדרות המורים עובר תהליך של התפלגות וימיה ספורים כמסגרת ארגונית אחת לכל עובדי החינוך בארץ ... כל אלה שהשליכו יתבם על פילוג ... יעשו חסד עם עצמם אם יאמצו את הלקח החשוב שהעלתה שביתה המנהלים ... אין המנהלים הראשונים שנתקלו באוזנו האטומה של משרד החינוך. קדמו להם ... מורי הסמינרים ... המפקחים ... כולם הסיקו את המסקנה האחת: הדרך הקצרה ביותר להשגת המבוקש הוא ביתר ליכוד עם ציבור המורים הגדול, האחראי למפעל החינוך בשלמותו ... לא רק שמעשיהם של המורים התיכוניים יישארו בבחינת "יוצא מהכלל אחד ויחיד" אלא שהכלל הגדול ישכנעם לחזור בהם מדרכם, לאחר שיווכחו לדעת כי אין בידם כל הישג אשר יצדיק את קיומם הנפרד'. הד החינוך, 34, חוב' 14 (3 בדצמבר 1959). שלום לוין רמז על הניגוד בינו להסתדרות העובדים: 'זהו ההברל בינינו לבין הסתדרות אחרת: אנו תובעים מכל חלק בהסתדרותנו לדאוג ולתבוע למען כל חלק אחר. אנחנו נטריד את ממשלת ישראל ואת משרד החינוך. כל גורם שינסה להפריד את הסתדרות המורים לחלק שאת ענייניו מקדמים ולחלק שאת ענייניו לא מקדמים - ימצא אותנו גלחמים נגדו'. שם, עמ' 17-18.
120. 'לבון: לא היה מו"מ בין ב.ג. למורי התיכון', למרחב, 16 בנובמבר 1959; שני קטעי עיתון הבקך מ' 10 בנובמבר 1959 ומ' 26 בנובמבר 1959, שאשתו של לבון, לוי, גזרה ותייקה, ארכיון לבון.
121. יומן בן-גוריון, 1 בדצמבר 1959, אב"ג.

המורים התיכוניים סיכמו לקראת פגישתם עם בן-גוריון ש'קטליאל' עוררה ביקורת ציבורית רחבה נגדם, ואחד מתברי ההנהלה ד"ר אליעזר ירושלמי תבע אסטרטגיה מתונה של הסתפקות בהכרה בארגון.¹²² אך החששות מהשפעת המשך המאבק בבתי-הספר התיכוניים על יחסו של ראש-הממשלה למורים התיכוניים לא הוצדקו, ונציגי המורים התיכוניים, שנפגשו עם בן-גוריון ב-19 בנובמבר 1959, לא חשו בשום כוונה שלו לשבור אותם. הם הצהירו על גאמנות להסתדרות העובדים וטענו שיש להם סכסוך רק עם הסתדרות המורים. הרכב הוועדה הממשלתית, ועדת גורי לענייני שכר המורים, שקמה באוקטובר 1959, לא היה מקובל עליהם ובן-גוריון הבטיח להשתדל לצרף אליה מורים.¹²³ בן-גוריון הסביר שיש לנתק כל מקצוע מתברו, 'כאשר עשיתי בצבא', אבל אי-אפשר לעשות זאת מיד ומשרד החינוך איננו יכול לריב עם 15,000-18,000 מורים בגלל 1500 מורים תיכוניים.¹²⁴ בהנהלת ארגון המורים התיכוניים חזר ד"ר אליעזר ירושלמי ותבע להפסיק מיד את כל העיצומים ולספק לבן-גוריון ולוועדת גורי אפשרות לפתור את המשבר. אך השיחה הנינוחה עם בן-גוריון, שהולידה תחושה של 'מפנה' לטובתם, רק חיזקה את המקסימליסטים, בראשותם של מרדכי כהן ובנימין מאיר, ועודדה אותם 'להמשיך בלהץ', ולמנוע מהתלמידים תעודות בחנוכה.¹²⁵

שלום לזין, מצדו, הבהיר לראש-הממשלה, שפגישתו עם המורים התיכוניים 'הפורשים' היא סטירת-לחי להסתדרות המורים, ולכן גם השבית את המנהלים בבתי-הספר היסודיים, כנוצר לעיל. אבל עם זאת הוא הביע קורת-רוח מכך שהעניין נמטר להכרעת בן-גוריון, שהבטיח להילחם במורים התיכוניים אם לא יגיעו להסכם עמם. לזין גם נעתר לבקשת בן-גוריון להימנע משביתה נוספת,¹²⁶ אך התחכם והכניס לוועדת גורי, כתוספת לפרופ' אפרים אורבך, שהיה מקובל על כולם, את יריבם המושבע של המורים התיכוניים, יעקב אמוראי מסמינר לוינסקי. בתגובה לכך הודיע ארגון המורים התיכוניים לבן-גוריון שכל הסכמה לשיתוף-פעולה עם הוועדה מותנה בסילוקו של אמוראי, וכי הארגון ימשיך בעיצומים עד שיזכה להכרה של הממשלה ושל ההסתדרות הכללית.¹²⁷

בן-גוריון חזר על המוטיב של שבירת הארגון, אבל הוסיף כי כיוון שפירוש הדבר

122. פרוטוקול הנהלת ארגון המורים התיכוניים, 18 בנובמבר 1959, ארכיון החינוך 3.1.
 123. 'בן-יוסף, 'מתצית יובל בחיי הסתדרות המורים 1956-1981', החינוך, ג-ד (מאי 1981), עמ' 166.
 124. יומן בן-גוריון, 19 בנובמבר 1959, עמ' 18, אב"ג.
 125. פרוטוקול הנהלת ארגון המורים התיכוניים, 23 בנובמבר 1959, ארכיון החינוך 3.1.
 126. פרוטוקול הנהלת מרכז המורים, 26 בנובמבר 1959, 27 בדצמבר 1959, ארכיון החינוך 9.559.190; 'הפגישה', הד החינוך, 34, חוב' 15 (26 בדצמבר 1959), עמ' 3.
 127. בכתב המינוי ליעקב אמוראי, שמו כתוב ושמו של אפרים אורבך מחוק. משרד ראש-הממשלה, 30 בנובמבר 1959; ארתור בירס לבן-גוריון, 6 בדצמבר 1959, ג"מ 5546/ג/3710; מרדכי כהן מארגון מורי בתי-הספר התיכוניים לבן-גוריון, 4 בדצמבר 1959, איצ 890/73/1044; תמצית דיוני הממשלה, 27 בדצמבר 1959, ג"מ ג' 5546/19.

'חורבן החינוך התיכוני, נקשיב לטענותיהם כי אולי הם צודקים'.¹²⁸ ב-13 בדצמבר 1959, עם כינון הממשלה החדשה, הציג ארן לבן-גוריון תנאי אולטימטיבי להמשך כהונתו כשר החינוך: מתן התחייבות שבן-גוריון יקדיש מאמצים להפסקת 'הרס' החינוך העל-יסודי, 'אם על ידי הסכם ואם על ידי מאבק ממלכתי והסתדרותי' נגד ארגון המורים התיכוניים.¹²⁹ התנאי הזה התקבל לכאורה, ארן נכנס לממשלה כשר החינוך ובן-גוריון כתב לארתור בירם, לשעבר מנהל בית-הספר הריאלי, שבעצמו נואש מהארגון,¹³⁰ כי 'יש לעשות כל מאמץ בטרם נאחו באמצעי האחרון - מלחמה עד חורמה'.¹³¹

ב-25 בדצמבר 1959 נפגש בן-גוריון עם בירם ועם מנהל בית-הספר הריאלי יצחק שפירא. בירם הציג לנקוט צעדים הריפים עד לסגירת בית-הספר, ושפירא טען שאסור לשבור את המורים התיכוניים, כי הם נגועים ברגשי נחיתות. כשבירם ושפירא הזכירו שהתיכוניים חותרים להכללת ארגונם במסגרת ההסתדרות הכללית, ולוועדה המרכזת יהיה וטו על החלטות הארגון, הגיב בן-גוריון: 'אני לא אומר ההסתדרות הכללית. כרגע לא מעניין ההסתדרות הכללית', ולא פירש.¹³²

ארגון המורים התיכוניים העמיד בפני בן-גוריון את הברירה 'חינוך תיכון או חינוך על-יסודי',¹³³ ובשמה סירבו חברי הארגון להיות שותפים באיגוד מקצועי אחד עם מורי כיתות ההמשך - הלא אקדמאים - מהתנועה הקיבוצית. מצד אחד, כאמור, חברי הארגון לא הסכימו לבסס את הפרשיות על השכלה אקדמית וסיפחו אליהם הרבה מורים לא אקדמאים.¹³⁴ בהתאם לכך הסביר שלום לוי, שבן-גוריון הועיקו באמצע הישיבה עם שפירא ובירם, כי ארגון המורים התיכוניים מתבסס על המקובל באירופה, שבה השכר איננו נקבע על-פי השכלת המורה, אלא על-פי בית-הספר; הוא המשיך ותבע לחקות את הארצות האנגלו-סקסיות, המשלמות למורים על-פי ההשכלה.¹³⁵

ראשי ארגון המורים התיכוניים, חלקם בעלי תואר דוקטור, הסבירו לבן-גוריון ולארן את התנגדותם לשלום לוי, הביעו נכונות לפדרציה עם הסתדרות המורים

128. יומן בן-גוריון, 3 בדצמבר 1959, אב"ג.

129. ארן לבן-גוריון ואשכול, 13 בדצמבר 1959, אמ"ע חטיבה 7/ארן/התכתבות.

130. בירם ביקר בחריפות את השיטות שנקטו המורים התיכוניים בהנהגתו של מרדכי כהן וכתב לו על כך, ב'27 באוקטובר 1959 בשנית, לאחר שלא זכה לפנייכן לתשובה, ארכיון החינוך

3.1.

131. בן-גוריון לבירם, 21 בדצמבר 1959, ג"מ 5546/3710.

132. יומן בן-גוריון, 25 בדצמבר 1959, עמ' 73, אב"ג; פרוטוקול שיחת בן-גוריון, ארן, בירם ושפירא, 25 בדצמבר 1959, ג"מ 5546/3710.

133. בנימין מאיר, פרוטוקול הנהלת ארגון המורים התיכוניים, 18 בנובמבר 1959, ארכיון החינוך 3.1.

134. פרוטוקול שיחת בן-גוריון בענייני המורים התיכוניים, 26 בדצמבר 1959, ג"מ 5546/3710.

135. יומן בן-גוריון, 25 בדצמבר 1959, אב"ג.

מבלי לסור למרותה, והכירו בסמכות הוועדה המרכזת של הסתדרות העובדים להטיל וטו על תביעותיהם המקצועיות. בן-גוריון השיב שאין להם זכות להחרים את ועדת גורי, את מנהלי בתי-הספר ואת משרד החינוך. ארן הוזכר כי עמדת מרכז המורים היא: 'יש ארגון של מורים תיכוניים בתוך הסתדרות המורים', וההחלטה הסופית בעניינים מקצועיים היא בידי מרכז המורים. בן-גוריון המשיך ואיים שאם יהיה צורך נעמוד בפני האמצעים הכי קיצוניים, אבל 'אני הייתי רוצה שזה ייפסק על ידכם. זה יוסיף לכם כבוד'. בן-גוריון גם ציין ש'בהסתדרות יש איש שיש לו הבנה ארגונית. בכלל יש לו הבנה, ויש להיוועץ בו, אך הוא עצמו לא נועץ בו לפני שהציע מוסד לבוררות שימנע את הצורך בשביתה.¹³⁶

חבר הנהלת ארגון המורים התיכוניים ד"ר ירושלמי יזם פגישה עם לבון, כי חתר, כאמור, לסיום מהיר של הסכסוך בתנאי של הכרה בארגון, אך חברי הנהלה אחרים חששו גם מהתערבות בן-גוריון, ותבעו 'לא להוציא את הנשק' של העיצומים בבתי-הספר התיכוניים מידם. ד"ר בירם ויצחק שפירא טענו בפניהם שבשיטותיהם כבר הביאו לניכור רבים מתומכיהם לשעבר. בירם טען ש'היום בן-גוריון עומד לבדו נגד משרד החינוך בעניין המורה התיכון', לכן על התיכוניים להפסיק מיד את העיצומים כדי לאפשר לבן-גוריון לתווך, ושפירא הסביר ש'גם את לבון אפשר להזוין, בתנאי שיפסיקו את הסנקציות. רוב החברים בהנהלת ארגון המורים התיכוניים לא התרגשו מאזהרות ירושלמי שלא יהיה להם מה לאכול, וטענו ש'האיומים הם איומי סרק', ו'ההורים מאחרינו ואי-אפשר לסגור את בתי-הספר'. חלקם גם אמרו כי 'שמו של ראש הממשלה לא יציל את המולדת'. ככלל, המורים התיכוניים הסכימו עם שפירא ששר החינוך הוא 'מאויבינו המושבעים', בניגוד לבן-גוריון, אם כי היו ביניהם כאלה שחששו כי 'ש'לום לוי'ן הוא הכוח הראשי של בן-גוריון' לאיים עליהם.¹³⁷

ב-5 בינואר 1960 החליטה המועצה הארצית של הארגון על המשך אי-שיתוף-הפעולה עם משרד החינוך. יו"ר הארגון הודיע על כך לבן-גוריון, שהגיב בחריפות:

136. פרוטוקול פגישת בן-גוריון וזלמן ארן עם נציגי ארגון המורים התיכוניים, 29 בדצמבר 1959, ג"מ 5546/3710. מדובר בבוררות חובה. בוררות מוסכמת היתה כלולה כבר בהוקי העבודה, ולמעשה הפכה לחובה אם היתה כלולה בהסכם העבודה. על-פי חוק 'שוב סכסוכי עבודה תשי"ז' (1957), ע' גוטמן וי' דרור, משטר מדינת ישראל: אוסף מקורות, ירושלים 1962, עמ' 590-595; ש' גרון, הסתדרות העובדים, ב, האיגוד המקצועי, תל-אביב 1965, עמ' 197. מפלגות הימין והמרכז בישראל תבעו בוררות חובה, אך הניסיון בעולם לא הראה שהשיטה מביאה ליותר שקט ביחסי העבודה. ד' בן מאיר, לכסיקון ההסתדרות, תל-אביב 1980, עמ' 58-60. בימי כהונתו של לבון כמוזכר כללי, עיבדה ההסתדרות הצעה להקמת 'מוסד לבוררות מוסכמת בהרכב פריטטי של נציגי ההסתדרות ונותני העבודה', דברי אהרן בקר [שלמעשה מסר את דברי לבון שהיה חולה], ספר ועידת ההסתדרות התשיעית, תל-אביב 1960, עמ' 37. הדחת לבון, בראשית 1961, שהתה את הקמתו של מוסד זה עד 1977. בן-גוריון התייעץ עם לבון על המשבר בחינוך התיכוני, ידיעות אחרונות, 31 בדצמבר 1959.

137. פרוטוקול הנהלת ארגון המורים התיכוניים, 28 בדצמבר 1959, 4 בינואר 1960, ארכיון החינוך 3.1.

'משמעות החלטת המועצה היא שתמשיכו להחרים את מנהלי בתי-הספר, המפקחים, התלמידים [אי מתן ציונים], משרד החינוך והממשלה, כל עוד לא יקבלו את הדרישות הארגוניות שלכם. אתם הורסים את החינוך התיכוני, אתם מתנהגים כילדים'.¹³⁸ לא היה ספק שבן-גוריון נפגע.¹³⁹

משחק הכותות היה מורכב, רחוק ממצב של 'ממשלתיים' נגד 'הסתדרותיים'. לזין בוודאי לא ראה עצמו נאמן המהנה ההסתדרותי, כששקל השבתה של כל מערכת החינוך והתנגד נמרצות לכל פדרליזציה של הסתדרות המורים, שתהפוך את הוועדה המרכזת לבורר בכל מחלוקת בהסתדרות המורים. יתר על כן, הנהלת מרכז המורים החליטה שהכרה בארגון המורים התיכוניים תביא לשביתה כללית, מבלי לבקש את אישור ההסתדרות הכללית. לא היה ספק שאישור כזה לא יינתן. שלום לזין שקל גם שביתה ידעב, אך בעת ובעונה אחת הרגיע את חבריו באמירה שבן-גוריון הבטיח לו כי 'אם הארגון לא יפסיק פעולתו יש לסגור את בתי-הספר'.¹⁴⁰

בדיוני מזכירות מפא"י טען שר החינוך זלמן ארן שעליו להתפטר בגלל 'הסיוט' של ה'טרור' שמנהל מרכז המורים נגד משרד החינוך באיומי שביתות 'מהגן ועד לסמינר'. בעצם היה הגיוני 'להכיר בארגון הזה', אמר ארן, אבל 'במקרה כזה היינו מחליפים סכסוך עם אלף מורים לסכסוך עם 15 אלף מורים'. הוא הביע צער על כך שגם בן-גוריון נכשל בתיווך, והציע ועדה של 3-5 חברים לניהול המשאומתן. בן-גוריון הגיב באמירה שיש לעקור מלב המורים את תחושת הקיפוח, גם אם תביעותיהם 'אינן צודקות ... שלא יהיה מצב של זלזול'. ההאשמה בחוסר יחס של כבוד למורים שהטיח בן-גוריון פגעה בארן, מה גם שבן-גוריון לא לחץ עליו לחזור בו מהתפטרותו. בעבר, אמר, היה מוכן, 'להיות משרת נאמן כדי להביא לידי סדר מאורגן בין כולכם', אבל 'עכשיו לא ... העניין הזה הוא לא מעניינה של הממשלה'. הדבר לא מנע מבן-גוריון להציע בוררות לגבי עובדי המדינה, בעת שלבון היה חולה, ואהרן בקר העיר שהצעת בן-גוריון לבוררות ואיסור שביתות היא מעניינה של ההסתדרות, ובינתיים מונו ועדות והועלו הצעות לסגירת בתי-הספר התיכוניים ולשלילת רשיונות הוראה מתברי הארגון.¹⁴¹

ב-20 בינואר 1960 התעוררה סערה נגד השר ארן בכנסת, לאחר שהודיע כי סירוב המורים התיכוניים לתת ציוני מגן יביא לעריכה של בחינות הבגרות הקרובות ללא ציונים כאלה. חברת-הכנסת אסתר רזיאל-נאור מ'חרות' טענה שהמורים התיכוניים

138. בן-גוריון למרדכי כהן, 6 בינואר 1960. קטעים מתשובה זו התפרסמו גם בהארץ, 6 בינואר 1960, ארכיון החינוך 3.1.

139. במכתב של מרדכי כהן לבן-גוריון, 8 בינואר 1960, נכללה היתממות מופלגת. הכותב טען כי המורים התיכוניים אינם גורמים נזק גדול בכך שאינם מוסרים ציונים כי עניין זה הוא בכלל פרט שולי בעבודת המהנדן, ועובדה היא שבהתיישבות העובדת בכלל לא נותנים ציונים. כזכור, המורים התיכוניים פסלו את מורי ההתיישבות העובדת כחבריהם בארגון אחד בטענה שאינם מכינים תלמידים לבחינות בגרות. ארכיון החינוך 3.1.

140. פרוטוקול הנהלת מרכז המורים, 7 בינואר 1960, ארכיון החינוך 190.9.559.

141. פרוטוקול מזכירות מפא"י, 8 בינואר 1960, אמ"ע 24/60.

צודקים, כי מותר לכל עובד להתארגן כרצונו. בהתייחסה לכינוי 'פורשים' ששלום לזין הדביק למורים התיכוניים אמרה, כי 'הלוואי וארגון זה של המורים יוכיח שזכאי הוא לשאת את התואר הרם' של 'הפורשים', ויגלה אומץ לפרוש מהסתדרות הכללית. עוד טענה רויאל-נאור כי מעל שלום לזין ואהרן בקר 'מרחפת השראתו הגדולה של המזכיר הכללי של ההסתדרות, חבר הכנסת פנתס לבון, שדבריו ניתנים לא רק על ראשיהם של המורים אלא גם על ראשי השרים ועל ראש הממשלה. ראש הממשלה נכנס לענין זה אולי מתוך נסיון לפתור את הבעיות, אך כשרק החל, נאמר לו במפורש, כי ההסתדרות מתנגדת והוא נסוג'. היא המשיכה והגנה על בן-גוריון, ה'רואה את מכלול הבעיות של המדינה כולה', מפני הדיקטטור הסמוי לבון.¹⁴²

לבון איננו מסכים לתפקיד שהוקצה לוועדה המרכזת

הוועדה המרכזת דחתה הצעה להיפגש עם נציגי ארגון המורים התיכוניים,¹⁴³ עמדה על שלמות הסתדרות המורים,¹⁴⁴ והציעה למורים התיכוניים להיכלל כחטיבה במסגרת הסתדרות המורים.¹⁴⁵ בקר ולבון, שהיה מאושפז, לא חשפו את הביקורת שלהם על ההתנהגות הזוללנית של שלום לזין כלפי ה'חטיבה' שנשארה במסגרת הסתדרות המורים,¹⁴⁶ אם כי יתכן שהבהירו בהשאי, כי יש להגיע לפשרה כזאת או אחרת עם המורים התיכוניים והסכסוך עם הסתדרות המורים נובע כולו מה'מרירות' נגד לזין.¹⁴⁷

בינואר-פברואר 1960 התרחש מפנה בתוך ארגון המורים התיכוניים, לאחר שנודע כי ד"ר בירם, שנכשל בתיווך בין בן-גוריון והארגון חלה מרוב צער, ומכתבי מחאה התריסו נגד יו"ר הארגון מרדכי כהן, שהצליח 'להפוך את בן-גוריון מאוהד לאוייב'.¹⁴⁸ כמה מנהלים של בתי-ספר תיכוניים, ובהם בית-ספר תיכון חדש בתל-אביב, ניסו לפשר בין ארן למורים התיכוניים בהנחה שהארגון ילבש צביון 'על-יסודי' ולא תיכוני בלבד, ויקים פדרציה עם הסתדרות המורים תחת סמכות הוועדה המרכזת של ההסתדרות. מרדכי כהן התפטר, ועמו פרשו מההנהלה בנימין מאיר ויעקב

142. דברי הכנסת, XXVIII, 20 בינואר 1960, עמ' 386. על-פי דברי דוד אלוני, ראש חטיבת המורים התיכוניים בהסתדרות המורים, 400 מתוך 800 המורים בארגון המורים התיכוניים לא היו חברי ההסתדרות הכללית לפני שהסתדרות המורים הצטרפה אליה ולדעתו היה זה מרכיב חשוב בפרישה. אלוני לאשכול, ארן, בקר, גורי, ז"ק ולבון, 23 ביולי 1959. ארכיון לבון ג-206.

143. פרוטוקול הוועדה המרכזת, 17 בינואר 1960, אה"ע.

144. גאוס אהרן בקר בוועידה התשיעית של ההסתדרות, 3 בפברואר 1960, כנתינתם בספר המדיניות המקצועית והכלכלית תל-אביב 1960, עמ' 64.

145. פרוטוקול מזכירות מפא"י, 22 בינואר 1960, אמ"ע 24/60.

146. פרוטוקול הנהלת מרכז המורים, 25 בפברואר 1960, ארכיון החינוך 190.9.559.

147. פרוטוקול הנהלת ארגון המורים התיכוניים, 13 בינואר 1960, ארכיון החינוך 3.1.

148. ראה: מלאכי סופר, 'ההיסטוריה של ארגון המורים העל-יסודיים', ארכיון החינוך 3.1.

ברויאר.¹⁴⁹ על מקומו של כהן בא יצחק איינהורן, שהביע נכונות להידרות עם אהרן בקר ועם ארן.¹⁵⁰

חרף התנגדותה של ההסתדרות הגיע שר החינוך זלמן ארן להצעת הסדר עם הנהלת ארגון המורים התיכוניים על יסוד המישה עיקרים:

א. באיכות ארגון המורים התיכוניים ישותפו כצד במשאומתן על תנאי העבודה של המורים התיכוניים.

ב. כן ישותפו נציגים אלה בחתימת הסכם העבודה, בתנאי שחתימתם עליו לא תתפרש כהקניית זכות בלעדית ואף לא כהקניית זכות להטלת וטו.

ג. הוועדה המרכזת תכריע בחילוקי הדעות שעלולים להיות בין משרד החינוך ובין המורים התיכוניים.

ד. כל משאומתן על שכר עבודה לקראת תשכ"א יתנהל על יסוד החלטות הממשלה בעקבות מסקנות ועדת גורי, אשר המליצה על הקטנת הצפיפות בכיתות ושאר שיפורים, אך לא על העלאת השכר.¹⁵¹

ה. בעניינים מקצועיים פדגוגיים (כלומר לא בענייני שכר ולא בתנאי עבודה) יקוים משאומתן בין משרד החינוך ובין ארגון המורים התיכוניים אך ורק לגבי חברי הארגון.

בקר הודיע לארן על התנגדותה המוחלטת של ההסתדרות הכללית להסדר וארן השיב כי יביא זאת לבירור במפלגה.¹⁵² בן-גוריון טען שההסתדרות מערימה מכשולים, למרות שסמכותה הובטחה.¹⁵³

איינהורן דיווח להנהלת הארגון ש'עם השר הגענו להסכם אבל ... היחידי שהוא מתנגד הוא לבון', וארן הבטיח רוב להסדר במוסדות מפא"י. אבל גם בהנהלת ארגון המורים התיכוניים שררה התנגדות 'להניח את נשקנו', הן מפחד ש'שר החינוך יכריע בסכסוך שבינינו לבין שלום לוי', והן מחשש שהוועדה המרכזת תכריע תמיד נגדם, כי שלום לוי יאיים עליה בעויבת ההסתדרות הכללית. חברי הנהלת הארגון העדיפו אפוא להמשיך לגרום 'הרס לבית-הספר' כשיטה אפקטיבית יותר. איינהורן הודה, כי

149. ד' גולן, 'פשרה עם המורים התיכוניים עלולה לפלג את ארגונם', מעריב, 3 במרס 1960;

חוזר מס' 25 של ארגון המורים התיכוניים, 20 במרס 1960, ארכיון החינוך 3.1.

150. נתונים ממחשב ארכיון החינוך על חילופי התפקידים בארגון, באדיבות נאוה אייזן. דיווח על מכתב תלונה של מרדכי כהן נגד אליעזר ירושלמי, שהועבר לבירור אצל יצחק איינהורן ונמצא שאין לו יסוד, פרוטוקול הנהלת ארגון המורים התיכוניים, 13-17 בפברואר 1960, ארכיון החינוך 3.1. נציגי הארגון שבאו לדבר עם אהרן בקר וכבר נכנסו לבניין הוועד הפועל לקראת הפגישה, ביטלו אותה כשגודע להם שחבר מחטיבת המורים התיכוניים בתוך ההסתדרות המורים ישתתף בה. 'פגישה שלא נתקיימה', הד החינוך, 34, חוב' 29 (3 במרס 1960), עמ' 17.

151. י' בן-יוסף, 'מהצית יובל בחיי ההסתדרות המורים 1956-1981', החינוך, ג-ד (מאי 1981), עמ' 167.

152. ז' הרינג ללבון, 24 בפברואר 1960, ארכיון לבון ד-214.

153. בן-גוריון לפנחס לבון, 7 במרס 1960, ארכיון לבון א/12/201.

לחשש שלנו מהוועדה המרכזת יש יסוד', אבל ציין כי שר החינוך נכנע לתביעה שלארגון יהיה וטו בעניין השכר. גם ד"ר ירושלמי המתון הודה ש'הקוץ זוהי הוועדה המרכזת', אבל טען כי אין ברירה לנוכח העובדה שהארגון רוצה להיות בהסתדרות העובדים, ואחרת 'לא נקבל כלום'. שלום לוין, כך אמר ירושלמי, למד לקח ועכשיו יש סיכוי למורים התיכוניים להסתדר עמו. בסופו של דבר החליט הארגון לקבל את הצעת שר החינוך ולמן ארן, ולהחריף את המאבק אם הממשלה לא תקבל אותה.¹⁵⁴

ב־9 במרס 1960 בישר ארן למזכירות מפא"י כי בראש ארגון המורים התיכוניים התייצבה הנהגה מתונה יחסית, שתקבל את דעת הוועדה המרכזת של הסתדרות העובדים. לבון הגיב על כך בשאלה נועזת: 'מאימתי מסמכותך לקבוע מה תעשה הוועדה המרכזת מבלי לדבר אתה ואפילו בלי לדבר עם הסתדרות המורים?' ארן לא הבין מה מציק ללבון לאחר שהבטיח את סמכות הוועדה המרכזת, אבל לבון טען שהתערבות הוועדה המרכזת אפשרית בבעיות שבין חטיבת המורים התיכוניים כחלק מהסתדרות המורים ובין הסתדרות זו,¹⁵⁵ לא בבעיות הנוצרות בין ארגונים שיתחרו זה עם זה על השגים. הוא לא הכחיש שגם מרכז המורים אשם בהידרדרות היחסים, אבל טען כי הכניעה של ארן בפני המורים התיכוניים תביא לכך שהשיטה של הפעלת לחץ בלתי הוגן תהפוך לשיטה המקובלת על ציבורי עובדים בעמדות מפתח, וקודם כל בשירותים הציבוריים. אסור לתת להם את התחושה שהחזיקו את הממשלה בגרונה והצליחו, טען. 'ההסדר המחוכם הזה יעלה למדינה עשרות מיליוני לירות', הוסיף, כי הקבוצה הזאת תוליך את האחרים, וקודם כל את הסתדרות המורים. כן הזכיר כי ארגון המורים התיכוניים, שדיבר על שכר דיפרנציאלי לאקדמאים, חדל להקפיד על דיפלומה, סיפת אליו את בתי-הספר המקצועיים, אבל דחה את בתי-הספר של ההתיישבות, 'כי הם אינם רואים הכל רק דרך החור של הגרוש'. התפוררות המערכת המקצועית של ההוראה תימשך, טען לבון, כי יש אקדמאים גם בחינוך היסודי ויש מנהלים ומורי סמינרים. 'ידידי ארן', הכריז, 'מבחינה הסתדרותית אני יכול להרשות לעצמי לוקסוס. אני יכול להגיד: תעשה לך מה שאתה רוצה, אבל ההסתדרות יוצאת מן העסק, ואין ועדה מרכזת'. אחר-כך אמר כי ארן נכנע לארגון המורים התיכוניים, שתבע להחרים את 'חטיבת המורים התיכוניים בתוך הסתדרות המורים' כצד למשא ומתן. לבון סיפר כי 'אני התביישתי כי לא יכולתי להגיד ... שאני לא יודע דבר על ההסדר הזה', שהקנה לארגון הפורש את הייצוג הבלעדי של המורים התיכוניים, למרות שחלק מהמורים התיכוניים נשארו ב'חטיבה' שבהסתדרות המורים. 'ההסתדרות', אמר לבון, 'לא תוכל לקבל את ההסדר הזה. אם הממשלה תחליט - תחליט, אבל אז להסתדרות לא תהיה ברירה ... לא נוכל להפקיר את הסתדרות המורים ולא נוכל לסמוך על הארגון הזה'. יהיו התנגשויות קשות גם עם המורים

154. פרוטוקול הנהלת ארגון המורים התיכוניים, 3 במרס 1960, ארכיון החינוך 3.1.

155. זה היה, למעשה, העיקרון שנקבע בפברואר 1958 בוועדה המרכזת של ההסתדרות. ראה: י' בן-יוסף, 'מחצית יובל בחיי הסתדרות המורים 1956-1981', החינוך, ג-ד (מאי 1981), עמ'

חברי ההסתדרות, הוסיף, כי לפעמים הם ידרשו דברים שאינם אפשריים מבחינה כספית למדינה אבל יהיה ברור מי חבר ומי אינו חבר. אי-אפשר לחיות ב'בלגן', התם לבון. כשארן הגיב שגם הוא מסרב לחיות ב'בלגן', טען לבון שאין זה באשמתו. ההסתדרות, הדגיש, הגישה את כל הסיוע לממשלה. לזין אישר את טענת לבון, כשהודיע שהסתדרות המורים תצטרך להוכיח שהפורשים אינם משיגים יותר מנאמני ההסתדרות המורים. הדרך הנכונה, אמר, היא לבסס את דירוג השכר על הכישורים המקצועיים ולא על מקום העבודה.

ארן הכריז שהוא ילך ממשרד החינוך לפני שיעלו הפגנות לירושלים ולמרות זאת יישאר ידידו הטוב ביותר של לבון. גם עכשיו, במתח הרב שהשתרר בין מזכיר ההסתדרות לבון ובין השר ארן, לא היה זה מאבק על סמכויות בין ה'ממשלה' ל'הסתדרות'. ארן ביסס את סמכות ההכרעה על הוועדה המרכזת של ההסתדרות, ואשכול חלק על ארן, שלא היה בסמכותו לקבוע מה תעשה הוועדה המרכזת, מה גם שההסתדרות הודיעה לו מראש שאיננה יכולה לקבל את ההסכם. לבון שאל, 'ברוח טובה' על מה בכלל בא שר החינוך לדבר, אם הוא מאיים שייסיק את המסקנות אם לא יתקבל ההסכם שעשה.¹⁵⁶ לבון לא דרש שהממשלה לא תכיר בארגון התיכונים, אבל אמר כי 'מההסתדרות אנחנו נוציא אותם'.¹⁵⁷ לזין רמז שהסתדרות המורים תילחם על הישגיהם של המנהלים ומורי הסמינרים אצלה. היה זה איום בתביעות של מורי הסמינרים, שיעלו 'מיליונים'.¹⁵⁸

עתה הודיע ארן שאם ההסתדרות המורים תתחיל במסע נקם נגד משרד החינוך, שהכיר בארגון המורים התיכונים, הוא יתפטר. על כך אמר לזין שארן הפר אמונים, כי לבון וארן הבטיחו לו שלא יהיה משא-ומתן עם ארגון המורים, אלא מלחמה עד חורמה. לבון קיים את הבטחתו, אמר לזין, שר החינוך - לא קיים. גם ראש-הממשלה הודיע שיילחם במורים התיכונים עד חורמה אם הם לא ייעצו לקריאתו, הזכיר לזין. והנה למעשה המורים האלה לא נתנו ציונים - ונכנעו להם. אם שיטות אלו יעילות, הוסיף, גם אחרים ינקטו אותן.

ארן הודיע שיתפטר, כי 'לי אין עצבים'; לציבור בארץ אין יותר עצבים. אי מתן ציוני המגן לילדים נראתה לארן כאסון, אבל נציגי המורים לא התרגשו.¹⁵⁹ הסידור עם המורים התיכונים, אמרו, יביא לשביתה של עשרים אלף מורים בבית-הספר היסודי, וגם לפרישת ההסתדרות המורים מההסתדרות הכללית. יצחק שפירא, מנהל בית-הספר הריאלי, הסביר שלבון נפגע מאוד כי 'לא יתכן שארגון שהתנגד להסתדרות ולממשלה - ינצח'. אכן, יוספטל ומזכיר המפלגה אלמוגי חיזקו את ארן.¹⁶⁰

156. פרוטוקול מזכירות מפא"י, 9 במרס 1960, אמ"ע 24/60.

157. שם, שם, 11 במרס 1960, 20 במרס 1960.

158. שם, שם, 11 במרס 1960.

159. פרוטוקול מזכירות מפא"י עם באי-כוח ההסתדרות המורים, 14 במרס 1960, אמ"ע 24/60.

160. פרוטוקול הנהלת ארגון המורים התיכונים, 15 במרס 1960, ארכיון החינוך 3.1.

עתה הודיע ארן שאם הסתדרות המורים תתחיל במסע נקם נגד משרד החינוך, שהכיר בארגון המורים התיכוניים, הוא יתפטר. על כך אמר לויין שארן הפר אמונים, כי לבון וארן הבטיחו לו שלא יהיה משאומתן עם ארגון המורים, אלא מלחמה עד חורמה. לבון קיים את הבטחתו, אמר לויין, שר החינוך - לא קיים. גם ראש-הממשלה הודיע שיילחם במורים התיכוניים עד חורמה אם הם לא ייענו לקריאתו, הזכיר לויין. והנה למעשה המורים האלה לא נתנו ציונים - ונכנעו להם. אם שיטות אלו יעילות, הוסיף, גם אחרים ינקטו אותן.

לאחר שבוע טען ארן כי 'שלום בחינוך לא יהיה', כי 'אני חושב שכרגע בהסתדרות אין איש חזק משלום לויין, פרט ללבון, ולבון חולה, והוא [לויין] ישליט בטרור תנאי עבודה ושכר עבודה. אין כוח ששולט עליו. תהיינה מהומות ואז בין כה אצטרך ללכת, אז מוטב ללכת עכשיו'. ארן חשש מנכונות לויין 'להפיל את הממשלה על-ידי-כך שיכריזו שביתה על הצי מיליון ילדים בארץ'.¹⁶¹

לויין חזר והודיע שארן העדיף אלף מורים תיכוניים על פני תשעה-עשר אלף חברים בהסתדרות המורים. ארן כבר בהאשמות לויין ב'הפרת אמונים', וציין כי שלום לויין אמר מזמן, בנוכחותו ובנוכחות בן-גוריון, שהוא תומך בכך שיכירו בארגון. כאשר פנחס ספיר הזכיר לארן שהוא הכניס את בן-גוריון לעניין, ביקש ארן לדייק: בן-גוריון התערב במשבר החינוך ביוזמתו. בהמשך לדברים האלה הודיע ארן על התפטרותו,¹⁶² בטענה שהוועדה המרכזת ומזכירות המפלגה הפקירוהו.¹⁶³

האחד בדורו

לויין הגיב ביושב וקבע ש'עניין התפטרות שר החינוך אינו נוגע לנו'. רצוי, הוסיף, 'שבראש המשרד יעמוד אדם הראוי לתפקידו'.¹⁶⁴ הארץ טען שלבון הוא המתנגד העיקרי להכרה בארגון המורים התיכוניים, בשל החשש שכעת יפרשו הבכירים מכל איגוד מקצועי ויקימו לעצמם ארגון לחוד, מהלך שהיה טבעי לגמרי בעיניו. יוסף עברון, כתב הפקר, בעל הקשרים עם 'צעירי מפא"י',¹⁶⁵ טען שלבון פועל בכיוון 'מעמדי', כי הוא עומד בראש הקבוצה של צמרת מפא"י שנשארה בהסתדרות הכללית, 'משום שלא הצליחה להדור לממשלה', ופעילותו מכוונת נגד שרי מפא"י, החותרים לכיוון ממלכתי, 'כלכלי ליברלי'. אף-על-פי-כן הסביר יוסף עברון שלבון אומנם כעס בתחילה על ההסכם שנעשה בלי ההסתדרות הכללית, אבל לאחר זמן-מה הגיע לפשרה עם ארן שעיקרה - המורים התיכוניים יספלו במגעים עם משרד החינוך

161. פרוטוקול מזכירות מפא"י, 18 במרס 1960, אמ"ע 24/60.

162. שם, שם, 20 במרס 1960.

163. ארן לבן-גוריון, 14 באפריל 1960, אמ"ע חטיבה 7/ארן/התכתבות.

164. פרוטוקול מרכז המורים, 24 במרס 1960, ארכיון החינוך 190.9.559.

165. למרות שמקודם היה חבר האצ"ל אחרי-כך היה חבר רפ"י, וחיבר את הספר ביום סגריר: טואן מאחרי הקלעים, תל-אביב 1968, בהסתמך על שימוש ביומני שמעון פרס.

בענייניהם אבל הסתדרות המורים תחתום על הסכמי השכר. 'היה זה נצחוננו האישי של מר לבון', כתב עברון, 'שעם כל רצונו לשמור על מסגרת ההסתדרות כפי שהיתה עד כה - הבין שוב שישנם צרכים לאומיים שהם ראשונים במעלה, ושפתרונם קודם לכל הישג מעמדי שהוא. ושוב, הפעם נשמו הכל לרווחה - נפתרה בעיית החינוך התיכון'. אבל, הסביר עברון, הפעם 'שכחו' את לוי, אשר 'לפתע הוא מצא עצמו עומד מן הצד כשכל הסכסוך מוכרע בין לבון לבין ארן והתיכונים', ומיד החלו להתפשט שמועות על שביתת מורים העומדת לפרוץ. מרכז הסתדרות המורים התכנס ואיים בשביתות אם מזכירות מפא"י תעז לאשר את הפשרה עם התיכונים 'וכל המרי הזה אורגן בתוך ההסתדרות הכללית, לאחר שמוכירה, לבון, הודיע על הסכמתו לפשרה'. בקצרה, לבון לא הכריע את לוי והאדם היחיד שיוכל לעשות זאת הוא בן-גוריון.¹⁶⁶

ב-31 במרס הביא שפירא למורים התיכונים את הצעת בן-גוריון שהוא 'מוכן לשכוח הכל ולהיכנס בעבי הקורה כדי למצוא הסדר', כתנאי שהארגון יפסיק מיד את הסנקציות בבתי-הספר. הנהלת הארגון קיבלה פה אחד את הצעת בן-גוריון שמועצת הארגון תכריז על הפסקת אי-השיתוף עם משרד החינוך.¹⁶⁷ ואילו ההסתדרות הכללית, הפרטנר הנוסף להסדרים בענייני המורים, ספגה מכה מידי בן-גוריון, שהכריז בוועידת מפא"י כי היא 'ארגון חלקי',¹⁶⁸ אינטרסנטי, שיש להעדיף את טובת המדינה על פני טובתו. אחרים מחברי הוועדה המרכזת תבעו תגובה ציבורית על התקפת בן-גוריון,¹⁶⁹ ובעיתונות הופיעו פרשנויות שקבעו כי סכסוך המורים איננו אלא השתקפות המאבק בין מזכיר ההסתדרות והממשלה.¹⁷⁰

ברוח זו דיבר עם בן-גוריון עקיבא גוברין, אחד מיריביו של לבון בצמרת מפא"י. 'לא החינוך אלא בעיית המורים עיקר, לדעת לבון', אמר גוברין. 'יש ברצון לבון לאחוז הממשלה בגרון. אם יוכרע הדבר נגדו, לבון יחזור בו'.¹⁷¹ אבל האיש שאחז עכשיו את הממשלה, וגם את ההסתדרות, בגרון לא היה לבון אלא לוי, שהתחרה עם המורים התיכונים בהצגת תביעות מקצועיות. רוטנשטרייך, חבר הוועדה שבדקה את טענות המורים התיכונים, שניסה להידבר עם שלום לוי, אף הזהיר את לבון כי אסור להסתדרות העובדים להזדהות עם איומי הכוחניים של שלום לוי.¹⁷² כך סברו גם השרים פנתס ספיר וגולדה מאיר, שטענו כי ההסתדרות הכללית היא הגוף האחראי ביותר לענייני המשק, יחד עם הממשלה, ואילו שלום לוי מפר את מרות ההסתדרות,

166. י' עברון, 'הדרמה שמאחורי הקלעים', הפקר, 21 במרס 1960, מאוסף לזי לבון.

167. פרוטוקול הנהלת ארגון המורים התיכונים, 31 במרס 1960, ארכיון החינוך 3.1.

168. ראה, למשל, תגובת לבון על כך: א' אגרס, 'בשולי ישיבת הוועה"פ', דבר, 25 במאי 1960.

169. פרוטוקול הוועדה המרכזת, אה"ע 97.

170. מ' בן-שלמה, 'מאחורי משבר החינוך התיכון', הצופה, 25 במרס 1960.

171. 'יומן בן-גוריון', 28 במרס 1960, אב"ג.

172. חילופי מכתבים בין חיים שורד, רוטנשטרייך ולוי, וכן גם: נתן רוטנשטרייך ללבון, 3 באפריל 1960, ארכיון לבון א/201/11.

באיומים בשביתות והשבחות, כדי שיהיה רק איש אחד שיוכל לפשר – בן־גוריון.¹⁷³ בוועדת השרים שדנה במשבר תמך שר האוצר אשכול בעמדת ההסתדרות וטען גם הוא כי איומי הסתדרות המורים להיאבק בהסכם שבין ארן והמורים התיכוניים ביטאו את חששותיה מפני התפוררותה.¹⁷⁴

ההסבר האמין ביותר לעמדת לבון היה של דן הורוביץ, אחד הצעירים המקורבים אליו. ההסכם בין ארן למורים התיכוניים, כתב הורוביץ, עלול לחסל את שליחותה הקונסטרוקטיבית של ההסתדרות הכללית כמתווכת ומפשרת בין קבוצות העובדים. לבון היה משוכנע שאסור לממשלה לקבל את העיקרון של תשלום שלא על־פי השכלה אלא על־פי מקום־העבודה.¹⁷⁵

מיד לאחר התפטרות ארן, אמר בן־גוריון בכנסת שהמורים התיכוניים אומנם מסרבים לשתף פעולה עם משרד החינוך וממרים את פי הכנסת, אבל 'אין משבר בין המורים ובין הממשלה'.¹⁷⁶ שר האוצר אשכול ניסה למנוע מבן־גוריון להעמיד את ההסתדרות בפני עובדות מוגמרות ודיווח ללבון כי יצחק שפירא מתווכך בין בן־גוריון למורים התיכוניים.¹⁷⁷ לוי, שגם הוא נשאוֹנתן עם בן־גוריון, שמע ממנו עכשיו דברים חדשים, ש'אי־אפשר ואסור לשבור מורים', ושהשותפות של כל המחנכים בהסתדרות אחת היא מיושנת. הסתדרות המורים הגיבה בהוקעת ההבטחות של בן־גוריון למורים התיכוניים.¹⁷⁸

לוי עמד על כך שההסדר יתבסס רק על החלטות הוועדה המרכזת, אך לבון הציג עכשיו לאשכול נוסחה גמישה יותר, שתסייע לצאת מהמשבר,¹⁷⁹ ואמר שההסתדרות הכללית מקבלת על עצמה את עול השכנוע לגבי לוי. ואומנם, לאחר שיחה הודיע לוי שהוא מסתייג מנוסחת לבון אך איננו מתנגד לה. בן־גוריון הכשיל את הפשרה, כשהרג מהמוסכם עם אשכול, בהוראות שהעביר למתווך יצחק שפירא לנסח הסדר כרצונו, תוך הכרה ב'מעמד עצמאי' למורים התיכוניים.¹⁸⁰ לוי ראה זאת כ'פיוס'. הוא התפלא איך הצליחו כמה מאות מורים ללחוץ את ראש־הממשלה 'הנערץ', ולהוכיח

173. 'י' עברון, 'הדרמה שמאחורי משבר התיכוניים', הבקר, 21 במרס 1960; 'מיום ליום', מאמר המערכת של הארץ, 20 במרס 1960.

174. 'אין סיכויים לפתרון מהיר', הבקר, 3 באפריל 1960.

175. ד' הורוביץ, 'שלושה פתרונות והמוצא האפשרי', דבר, 1 באפריל 1960.

176. דברי הכנסת, XXIII, 30 במרס 1960, עמ' 1066.

177. יומן בן־גוריון, 1 באפריל 1960, אב"ג.

178. 'הסתדרות המורים מוקיעה', חרות, 10 באפריל 1960.

179. יתכן שתקוות לבון לפשרה הסתייעה בהחלטת הנהלת ארגון המורים התיכוניים ב־6 באפריל 1960 כי 'כל מורה בהתיישבות העובדת בעל השכלה אקדמית או בעל היתר עבודה המתיר לו להורות בבית־ספר תיכוני בעל 4 שנות הוראה רשאי להתקבל כחבר מלא זכויות לארגון'. מכאן הסתמן כיוון של ארגון מורים על־יסודיים ולא רק תיכוניים, ארכיון החינוך 3.1.

180. זאב הרינג ללבון, 7 באפריל 1960, ארכיון לבון א/201/12; פרוטוקול הנהלת מרכז המורים, 8 באפריל 1960, 28 באפריל 1960, ארכיון החינוך 190.9.559.

שהדרך להשגים מקצועיים היא שביתות והשבתות על חשבון הילדים. אם זוהי הדרך, אמר, הסתדרות המורים תדע לשמור 'על שוויון ערכם של עובדי החינוך'.¹⁸¹

באפריל ובראשית מאי דיבר ליוני בפני ועדת גורי וגם עם בן-גוריון. 'בתוך הוויכוח', הוכיר, '... אמרתי לו: אם כך המצב - אז תכירו בהם'. ליוני הבין שבן-גוריון חותר לכך ש'מרכז המורים יורכב באופן פריטטי ומה שיוסכם - טוב, ומה שלא יוסכם - יעבור להכרעה למעלה'.¹⁸² הפירוש של לבון היה, על-פי התביעה המקורית של המורים התיכוניים, לאוטונומיה כחטיבה בהסתדרות המורים, תוך העברת ההכרעה בחילוקי דעות בינם ובין הסתדרות המורים לוועדה המרכזת. בן-גוריון רשם שבתשובה לשאלה האם ליוני יסכים לכך ענה לבון, 'כי אפשר להכריחו לכך'.¹⁸³ גם זלמן ארן חשב שזה הפתרון - שני ארגוני המורים התיכוניים במסגרת הסתדרות המורים והכרעה של הוועדה המרכזת במקרה שתפרוץ מחלוקת.¹⁸⁴

בישיבת מזכירות מפא"י ביקש לבון מבן-גוריון לשתף בשיקולים גם את 'חברי ההסתדרות הבלתי ממלכתיים', מ'הארגון החלקי' - הכינוי שהדביק בן-גוריון להסתדרות.¹⁸⁵ הוא חש כי נקלע בין הפטיש, בן-גוריון, שחתר לקצץ בסמכות ההסתדרות, לבין 'ידידנו ליוני', המכין לנו צרות אחדות,¹⁸⁶ כשיום שביתת אזהרה של מורי הסמינרים.¹⁸⁷ יתר על כן, מתוך לויאליות לממשלה הודיע לבון לליוני שאסור להסתדרות המורים להציג תביעות בעת עבודת ועדת גורי.¹⁸⁸ במאי 1960, כאשר בן-גוריון ניהל את המשא-ומתן עם המורים, כשר החינוך (ולאחר התפטרות ארן),¹⁸⁹ שיגר לו לבון איחולי הצלחה,¹⁹⁰ והסביר מדוע אין לתת סוברניות למורים התיכוניים, ועליהם להסתפק באוטונומיה בתוך הסתדרות המורים. בן-גוריון לא התחייב לקבל את העצה הזאת.¹⁹¹

כשבוע לפני סיום עבודת ועדת גורי, הודיע מרכז המורים שידחה את ההמלצות אם לא יהיו לרוחו.¹⁹² בין הזמנים למד ליוני מהמורים התיכוניים איך לנהל עיצומים במערכת החינוך מבלי לשבות לכאורה (ומבלי להזדקק אפוא לאישור של הסתדרות העובדים), ומנהל בית-ספר באחד הקיבוצים הודיע ללבון, 'כחבר הסתדרות נאמן', כי

181. 'ההסדר הזמני ולקחו', הד החינוך, 34, חוב' 37 (28 באפריל 1960).
182. פרוטוקול הנהלת מרכז המורים, 5-13 במאי 1960, ארכיון החינוך 190.9.559.
183. יומן בן-גוריון, 5 במאי 1960, אב"ג.
184. שם, שם, 7 ביוני 1960.
185. פרוטוקול מזכירות מפא"י, 6 במאי 1960, אמ"ע 24/60; מ' מייזלס, "פיסגה" בין ב.ג. ללבון, מעריב, 17 במאי 1960.
186. אריה שתיל לשלום ליוני, 31 במאי 1960, ארכיון לבון ד-214.
187. שם, שם.
188. לבון לליוני, 23 במאי 1960, אה"ע בקר / 06/104.
189. שריד לארן, 16 במאי 1960, אמ"ע חטיבה 7/ארן/התכתבות.
190. 'לבון: ההסתדרות מייצגת עמדה ממלכתית בפרשת המורים', למרחב, 5 ביוני 1960.
191. מ' מייזלס, "פיסגה" בין ב.ג. ללבון, מעריב, 17 במאי 1960.
192. שריד לארן, 16 במאי 1960, אמ"ע חטיבה 7/ארן/התכתבות.

שלום לוינ נתן הוראות למנהלי בתי-הספר, 'שלא לבוא בשום מגע עם מפקחי משרד החינוך בעניינים הקשורים לתקן המורים בבית הספר לשנת תשכ"א'.¹⁹³ המנהלים של בתי-הספר היסודיים השביתו עתה פעילויות חינוכיות וכאשר מנכ"ל המשרד יעקב שריד ביקש מלוינ להשבית את הכל יחד ולא מעט מעט, ענה לו לוינ שלבו אינו מתיר לו להשבית מערכת של 600 אלף ילדים. כן טען אז כי הסכם ההצטרפות של הסתדרות המורים להסתדרות מאפשר לוועד הפועל של ההסתדרות לעכב, ולא למנוע, השבתות של מורים. ממילא לא קיבל את דעתו של לבון, שאין להסתדרות המורים זכות להשבית את מערכת החינוך ללא אישור ההסתדרות.¹⁹⁴ מעבר לכך התנגדו לבון ובקר להעלאת שכר למורים שתרחיב את הפער בינם לבין פועלי הייצור.¹⁹⁵ אבל חברי הוועדה המרכזת שמו לב לכך שלבון הביע זאת רק כידעה אישית.¹⁹⁶ שוב לא בטח בתמיכתה של מפא"י.

במצב זה ביקש לבון מלוינ שיניח לבן-גוריון לתווך בסכסוך עם המורים התיכוניים. אם יגיע להסכם, אמר, כולנו נשמח, ואם לא יגיע, הוא, לבון, יביא את ההצעות של לוינ לדיון בהסתדרות. לוינ סירב ומרכז המורים המשיך בעיצומים נגד משרד החינוך.¹⁹⁷ הלויאליות של לבון כלפי הממשלה ובן-גוריון לא באה על גמולה.¹⁹⁸ סגן שר החינוך עמי אסף חזר והדגיש שחטיבת התיכוניים תוכל לערער בפני הוועדה המרכזת אם תפרוץ מחלוקת בינה לבין מרכז המורים, אבל בן-גוריון טען שרק מוסדות הממלכה, ובמיוחד בית-המשפט, יכולים לפסוק בסכסוכי עבודה. לכן הזמין לדיון את שופט בית-המשפט העליון משה זילברג, ורמז כי להסתדרות אין מעמד במשא-ומתן על שכר עובדי מדינה. 'לא הוועדה המרכזת פוסקת', קבע, 'ש מדינה, למדינה ... לממשלה יש דעה בעניין המשכורת ... זה לא נגמר לא בוועדה המרכזת ולא במרכז המורים'. כן העיר שיש לו מחשבות על הסיבות לסכסוך, והוא יחשוף אותן רק בעתיד.¹⁹⁹

בשלב זה היו אנשי ארגון המורים התיכוניים מוכנים למסור את ההכרעה לוועדה המרכזת והיפוכו של דבר באנשי מרכז המורים.²⁰⁰ אבל לוינ ביצע תפנית חדה, ולבקשת בן-גוריון נפגש, יחד עם דוד אלוני, עם שניים מנציגי המורים התיכוניים - יצחק איינהורן, היו"ר המתון יחסית, ובנימין מאיר, אחד החברים הנוקשים ביותר שהתפטרו מהנהלת הארגון.²⁰¹ הרוח בפגישות אלו היתה 'רוח טובה מאוד'. שלום לוינ

193. אריה שתיל לשלום לוינ, 31 במאי 1960, ארכיון לבון ד-214.

194. פרוטוקול מזכירות מפא"י, 1 ביולי 1960, אמ"ע 24/60.

195. זו היתה גם דעתו של השר יצחק בן-אהרן. פרוטוקול מזכירות אחדות-העבודה-פועלי-ציון, 16 במאי 1960, אק"מ 13/ב/14.

196. שם, שם, 23 במאי 1960.

197. פרוטוקול הנהלת מרכז המורים, 23 במאי 1960, ארכיון החינוך 190.9.559.

198. דבר, 25 במאי 1960.

199. פרוטוקול פגישות בן-גוריון עם מרכז המורים וארגון המורים התיכוניים, 24 במאי 1960, א"צ 890/73/1481.

200. פרוטוקול הנהלת מרכז הסתדרות המורים, 24 במאי 1960, ארכיון החינוך 190.9.559.

201. החלטות הנהלת ארגון המורים התיכוניים, 18 במאי 1960, ארכיון החינוך 3.1.

היה מוכן להקל בעניין ההצמדה בין שכר המורים לאקדמאים, בתנאי שהמורים התיכוניים ישובו להסתדרות המורים.²⁰² המורים התיכוניים תבעו עצמאות במישור המקצועי. בן-גוריון פירש, בצדק, ששני הצדדים מוכנים להעלות את שכר המורים. אבל מעבר לכך הושגה עוד הסכמה. שלום לויין אמר בפגישה כי 'אם הממשלה תכיר בארגון - לא ההסתדרות אלא הממשלה - הוא ישיג הסכמת מרכז המורים לכך'. לפיכך הוסכם 'להימנע מפגיעות הדדיות'.²⁰³

בן-גוריון הלך לקראת המורים. לאחר שוועדת גורי הגישה את מסקנותיה, ב-3 ביוני 1960, וקבעה כי המורים לא קופחו לעומת האקדמאים האחרים במשק,²⁰⁴ והמורים זעקו חמס, הוקמה ועדת שרים שנועדה לשוב ולבדוק אם המורה מקופת, ולמנות ועדות נוספות בעניין זה.²⁰⁵ בכנסת היו שהצדיקו את תביעות המורים וטענו שהם עובדים שעות נוספות כי שכרם איננו מספיק, והדבר בוודאי איננו מעלה את איכות ההוראה (שלא לדבר על הצפיפות הנוראה ששררה אז בכיתות - עד חמישים תלמידים בכיתה - ושתוקנה רק בהדרגה).²⁰⁶ בן-גוריון אמר לשפירא שהוא ידבר עם לבון כדי שיבין כי למרכז המורים חשוב שההסתדרות לא תדבר עם ארגון המורים התיכוניים, אבל אין לו התנגדות לכך שהממשלה תדבר עם הארגון. לבון עצמו הבין ממה שסיפר לו שפירא על השיחה בין המורים התיכוניים ולויין, כי נציגי ההסתדרות המורים הביעו נכונות ללכת לקראת המורים התיכוניים, בתנאי שיזדקקו רק למרות של ההסתדרות המורים, ולא למרות של ההסתדרות הכללית.²⁰⁷ יצחק שפירא הסביר לבן-גוריון כי המורים ישבתו ממילא יחד, בבתי-הספר היסודיים והתיכוניים, וישיגו את תביעותיהם, כי בארץ משיגים העלאת שכר 'רק כאשר מכוונים את האקדוח'. אבל זה היה בדיוק המצב שלבון חתר למנוע.²⁰⁸

לא היתה זו הפעם הראשונה ולא האחרונה שלשונו החדה של לבון סיפקה תחמושת נגדו. בפתיחת ועידת המהנדסים קבל לבון על תסמונת הקיפוח של האקדמאים (אף-על-פי שהחשיב מאוד, כאמור, את חברותם בהסתדרות) ואמר: 'מהנדס יתום, הרופא יתום, המורה התיכון יתום ועכשיו - אפילו שלום לויין יתום'.²⁰⁹ הוא המשיך

202. תשובת שאול רובינזון לשלום לויין, בפירוס אחוזי ההצמדה בארצות אירופה, המראה שהפער בין מורי היסודי לתיכון בישראל הוא הקטן ביותר, באורח משמעותי מאוד, 17 בספטמבר 1959, ארכיון החינוך 3.1.

203. שאול דגן, 'ציונים בדרכו של ארגון בתי הספר העל יסודיים', חיפה, 1 בינואר 1984, ארכיון החינוך 3.1.

204. וכן ששכר המורים האקדמאים יוצמד לשכר המהנדסים ושכר המורים המוסמכים יוצמד ל-75% משכר האקדמאים. פרוטוקול מזכירות מפא"י, 10-17 ביוני 1960, אמ"ע 24/60.

205. נספח לדוח של ועדת השרים, ללא תאריך, אה"ע בקר/104/165.

206. דברי ח"כ אלימלך רימלט, ודברי ח"כ אסתר רוזאל נאור, 7 ביוני 1960, דברי הכנסת, XXIX, מושב ראשון של הכנסת הרביעית, עמ' 1451-1452, 1876.

207. א' אגרס, 'בקר: לא נרתע ממינוס מועצת ההסתדרות', דבר, 29 ביוני 1960.

208. פרוטוקול שיחת בן-גוריון - שפירא, 8 ביוני 1960, ארכיון לבון ד/207/13; פרוטוקול סיעת מפא"י, 6 ביוני 1960, אמ"ע 1-1-11.

209. 'לבון: על האקדמאים לעקור נטיות בדלניות', דבר, 8 ביוני 1960; 'אקדמאים הם חלק מתנועת העבודה', למרחב, 8 ביוני 1960; 'שיחות', מעריב, 12 ביוני 1960.

ועמד על סמכותה של ההסתדרות הכללית לדון ולהחליט בכל העניינים הנוגעים לתביעות המקצועיות של ההסתדרות המורים 'בהתאם לנוהג שהיה מקובל במשך 12 שנים',²¹⁰ ולא היה לו שום ויכוח על כך עם שר החינוך לשעבר ארן, ששיבח מעל דוכן הכנסת את ההסתדרות הכללית, בגלל 'האחריות הממלכתית' המציינת אותה, ואיחל להסתדרות המורים ללמוד ממנה.²¹¹ שוב, לא היה זה קרב של 'ממלכתיים' נגד 'הסתדרותיים'.

האיום של מרכז המורים בהשבתת בתי-הספר ונקיטת העיצומים נגד משרד החינוך היו בגדר התרסה נגד ההסתדרות הכללית. לכך נוספה הכרזה על הקמה של קרן שביתה עצמאית, שנועדה לאפשר להסתדרות המורים להכריז על שביתה בלעדי ההסתדרות הכללית. לזין טען שהוא פועל על-פי הסכם ההצטרפות של ההסתדרות המורים להסתדרות, אבל לבון וחברי הוועדה המרכזת כפרו בכך. הם טענו כי הוראות העיצומים של לזין נגד מערכת החינוך היו למעשה בגדר שביתה בקנה-מידה ארצי, מן הסוג שהיה נתון בסמכות ההסתדרות הכללית לבה. לבון טען שאין זה הגון וישר כש'עושים שביתה וקוראים לזה צ'מודנצ'יק', והוסיף כי לצערו למדו לזין וחבריו מהמורים התיכונים, שבאו לבית-הספר, קיבלו משכורת ולא נתנו ציונים. הוא המליץ לחבריו שלא להיכנע, כי חשב, שציבור של 20 אלף מורים הוא אחראי ולא ייגרר אחרי מנהיגיו.²¹² ואומנם במרכז המורים שהעביר החלטות בניגוד לתביעת ההסתדרות הכללית הובעו חששות כי המורים בשטח אינם מודעים עם המאבק, והיו בין המורים שהזהירו כי אצלם ההסתדרות העובדים קודמת להסתדרות המורים. עם זאת, מורים רבים התיישרו מאחורי לזין נגד הממשלה, משרד החינוך ולבון.²¹³

לזין הציג את ההתנגשות עם ההסתדרות הכללית כנובעת מאישיותו של לבון, אבל התנגשויותיו עם סגן שר החינוך עמי אסף היו הרבה יותר הריפות, ובעת שלבון נעדר מהארץ גמתחו היהססים בין שלום לזין לאהרון בקר ללא תקדים;²¹⁴ לאחר שהוועדה המרכזת דנה בתביעות המורים, בתנאי שמועצתם לא תחליט על הקמת קרן שביתה, ולזין קיבל לכאורה את הפשרה ואף ציין אותה בלגימת כוסית עם בקר, הוא הפר את ההסכם ותקף במועצת המורים את ועדת גורי, הממשלה וההסתדרות, ואחר-כך נמנע מלהופיע לדיון בוועדה המרכזת.²¹⁵ צמרת ההסתדרות הכללית ציפתה כי

210. קטע מפרוטוקול הוועדה המרכזת, 19 ביוני 1960; פנחס לבון, דברים בישיבות הוועדה המרכזת, ארכיון לבון.

211. דברי הכנסת, XXIX, 15 ביוני 1960, עמ' 1545; יומן בן-גוריון, 7 ביוני 1960, אב"ג.

212. הסכם הצטרפות ההסתדרות המורים, שנידון בין חברי הוועדה המרכזת וראשי ההסתדרות המורים, קבע ב-18 בדצמבר 1949, כי 'לא תוכרו שביתה ארצית או שביתה כללית באחת משלוש הערים ירושלים תל-אביב חיפה - אם הוועד הפועל של ההסתדרות יחליט להעביר את השאלה לדיונו ולהחלטתו'. אבל ראה מכתב תשובתו של לזין מ-31 במאי 1960, שבו הסביר כי עיצומי מנהלים בכל הארץ הם בגדר שביתה חלקית, ארכיון לבון ד/13/207; פרוטוקול הוועד הפועל, 21 ביוני 1960, אה"ע מ/129.

213. פרוטוקול מרכז ההסתדרות המורים, 21 ביוני 1960, ארכיון החינוך 190.9.559.

214. פרוטוקול הנהלת מרכז המורים, 3 ביולי 1960, ארכיון החינוך 190.9.559.

215. פרוטוקול מזכירות מפא"י, 1 ביולי 1960, אמ"ע 24/60.

הנהגת מפא"י תעמוד בתוקף על הפסקת העיצומים של המורים, אבל בקר לא השלה עצמו. 'אם בן-גוריון ירצה לעשות פשרה, אמר, 'אין כל ערך ליתר החברים'.²¹⁶ זה היה הדבר היחיד שעליו הסכימו בקר ולוין, שאמר: 'יש אדם אחד, בן-גוריון, שאם יתערב בפרשה זאת - נפסיק את ההוראות שניתנו [למנהלים] - להחרים את משרד החינוך]. ... פגעו בכבודנו בצורה קשה'.

בן-גוריון הדגיש את דברי לוין על ההשפלות שספג לטענתו מלבון, כשהודיע לו, בעקבות העיצומים שנקט נגד משרד החינוך, כי 'הפרת הוראה זו ... מוכרחה להביא לסכסוך חמור בינך לבין ההסתדרות הכללית'. בן-גוריון עצמו העיר כי 'המדינה אינה רוצה בהשפלת המורים, ורמזו אגב כך מי כן משפיל אותם. הלוואיות של בקר נוכח הצעות לוין למורים התיכונים למאבק מקצועי משותף נגד ההסתדרות והממשלה²¹⁷ לא פגשה בלואיות מקבילה מצד בן-גוריון (שהודיע כי יופיע בפני מרכז המורים, לשמחתו של לוין).²¹⁸ חבר הנהלת מרכז המורים העיר ש'בן-גוריון הוא אחד בדורו', אבל לא סבר ש'בכל סכסוך גדול יבוא בן-גוריון וניכנע', אך לוין הבהיר: 'אני בעד היענות ללא תנאי' לבן-גוריון, כי 'המערכה הקרובה שלנו תהיה לא עם ארגון המורים הפורשים כי אם עם הנהגת ההסתדרות'.²¹⁹

בקר ביקש מבן-גוריון שיימנע מלהופיע במרכז המורים, כי הדבר יתפרש שהמורים אינם סרים למרות ההסתדרות, אך נענים לפניית ראש-הממשלה. כשבן-גוריון עמד על דעתו, תבע בקר משלום לוין כי החלטת מרכז המורים על ביטול החרם תכלול את המילים 'בהתאם להתלטות הוועד הפועל של ההסתדרות'. בן-גוריון השיב לבקר כי כל עניינו כביטול החרם על משרד החינוך, אבל כאשר לוין הציע להחליט 'להיענות לפנייתו של ראש-הממשלה ולחדש את שיתוף-הפעולה עם משרד החינוך', ביקש בן-גוריון שלא להסתמך על פנייתו. לוין התחכם וניסח כי 'לאחר דברי ראש-הממשלה ובינוכחותו של בן-גוריון מחליט מרכז המורים' שהמנהלים יחדשו את שיתוף-הפעולה עם משרד החינוך.²²⁰

יוסף עברון סיפר לקוראיו כי 'מאז קמה המדינה לא נתרחש כדבר הזה: ראש הממשלה בכבודו ובעצמו הופיע בישיבת מרכז המורים ... הוא דחה באדיבות את הצעתו של מזכיר ההסתדרות המורים להתיישב על כיסא הנשיאות ובחר לעצמו כיסא בודד ליד השולחן הסמוך. מר שלום לוין נטל מקומו על הכיסא הרם - אף על פי כן היתה זו אישיותו של בן-גוריון שכבשה את תשומת לב המרכז, והוא העביר להם 'שיעור' שעליהם להפסיק את הנוק להינוך, כי הממשלה איננה 'מעביר'.²²¹ לוין השיג

216. פרוטוקול חברינו בוועדה המרכזת, 30 ביוני 1960, אה"ע א/10711-208.

217. 'מפא"י תובעת ממרכז המורים לבטל החרמת משרד החינוך', הבקר, 3 ביולי 1960.

218. פרוטוקול מזכירות מפא"י, 1 ביולי 1960, אמ"ע 24/60; מ' מייזלס, 'בן-גוריון נאם דקה אחת', מעריב, 3 ביולי 1960.

219. פרוטוקול הנהלת מרכז המורים, 3 ביולי 1960, ארכיון החינוך 190.9.559.

220. בקר ללבון, 8 ביולי 1960, ארכיון לבון ד/207/13.

221. י' עברון, 'ראש הממשלה נותן שיעורים למורים', הבקר, 5 ביולי 1960.

את מסרתו לא להיכנע ללבון, וגם לא לעמי אסף, אלא לבן-גוריון,²²² ש'דיבר אלינו בנימוס ולא פגע בכבודנו'.²²³ בעיני חבר-הכנסת יגאל אלון מאחדות-העבודה, ישיבת מרכז המורים עם בן-גוריון היתה גילוי של 'פולחן מנהיגות', שאין דומה לו בעולם החופשי.²²⁴ בזכירות מפא"י הודה בן-גוריון שאין לו כל הוכחה שהסתדרות אוימנס הורידה 'פקודות' אך 'מוטב שלא יהיו יחסים כל כך פקודיים בהסתדרות' - תביעה מוזרה מפי המזכיר הפיקודי ביותר שהיה אי-פעם בהסתדרות. בקר הביע צערו על ההצרות ה'מיותרות' של בן-גוריון, שעודדו את לויין להפך את מרות ההסתדרות, ולויין עצמו לא איחר להודיע שאם ההסתדרות תעמיד את קרן השביתה שלה לרשות השביתות שהסתדרות המורים תחליט עליהן לבדה, הוא מוכן לבטל את קרן השביתה שהקים.²²⁵ כאשר העיר אהרן בקר שלא יוכל 'לעבור בשתיקה' על פגיעת לויין בסמכות ההסתדרות, השיב על כך, בן-גוריון: 'אפשר לסכסך ולסכסך ... להחריף סכסוכים',²²⁶

הכפירה של לויין בסמכות ההסתדרות הכללית לא הטרידה במיוחד את בן-גוריון, שחתר להוציא את הטיפול בעניין המורים מידי ההסתדרות הכללית לימוסד שיפסוק בעניין זה, אך כשאנשי ההסתדרות תבעו כי בן-גוריון יוועץ בהם כי 'זה קצת נוגע להסתדרות', בן-גוריון השיב עצמו נפגע. 'אני רוצה לפגוע בהסתדרות?', שאל, וטען שעד שוועדה של שופטי בית-המשפט העליון לא תטפל בעניין עובדי הציבור - 'לא יהיה שקט בארץ'. מצד אחר, כאשר בן-גוריון העלה לראשונה הצעתו בישיבת הוועדה המפלגתית הפנימית, אמר לויין שהמורים מוכנים לקבל הצעה זו, כי העדיף שהמשא-ומתן יתנהל בלעדי ההסתדרות הכללית.²²⁷ לבון ששהה בחו"ל ביקש מירוחם משל לבטל השתתפותו בכינוסים בחו"ל ולמהר ארצה,²²⁸ כי חשש מפעולה מתואמת בין בן-גוריון ללויין לערער סמכותה של ההסתדרות. באוגוסט תבעה ההסתדרות לאשר את מסקנות ועדת גורי, בתוספת שינוי לטובת

222. 'בקר: לא נירתיע מכינוס מועצת ההסתדרות', דבר, 29 ביוני 1960. למעשה לויין האשים את עמי אסף בעלבונות כלפיו וכלפי הסתדרות המורים בצורה בוטה לא פחות מאשר נגד לבון. 'כך: לא כך אדוני!', הד החינוך, 34, חוב' 45 (16 ביוני 1960). השווה יומן בן-גוריון, 5 ביולי 1960, אב"ג, וכן דברי זלמן ארן בכנסת, שהודעה עם רוב, כלומר לא עם כל, דברי עמי אסף, דברי הכנסת, XXIX, 15 ביוני 1960, עמ' 1545. לעומת זאת, בזכירות מפא"י טען בן-גוריון שעמי אסף גם שיבח וגם ביקר את המורים אבל לא השמיץ אותם, פרוטוקול מזכירות מפא"י, 8 ביולי 1960, אמ"ע 24/60.

223. פרוטוקול הנהלת מרכז המורים, 24 ביולי 1960, ארכיון החינוך 190.9.559.

224. פרוטוקול מזכירות אחדות-העבודה-פועלי-ציון, ללא תאריך, מראשית יולי 1960, אק"מ 13/20/14/ב'.

225. פרוטוקול מזכירות מפא"י, 1 ביולי 1960, 8 ביולי 1960, אמ"ע 24/60. השווה דברי בן-גוריון במרכז המורים, 4 ביולי 1960, א"צ 21/74/74.

226. פרוטוקול פגישת ראש-הממשלה עם נציגי המפלגה בהסתדרות ובהסתדרות המורים, 25 ביולי 1960, א"צ 890/73/1481.

227. 'חבריינו' בהסתדרות, 11 באוגוסט 1960, אה"ע 10711-208.

228. משל לבקר, 26 ביולי 1960. אה"ע בקר/1-2-104.

המורים, שהוסכם על דעת ארגון המורים התיכוניים ומרכז המורים, כדי לפתוח את שנת הלימודים בזמן. באותה תקופה גבר החשש לפריצה כוללת של הסכמי השכר בעקבות שורת הטלים על מצרכים חיוניים, בניגוד לדעתה של ההסתדרות, שנטרלה את תוספת היוקר לאחר שהתעשיינים והאיגודים המקצועיים הסכימו על תשלומה ההדרגתי. לכן היה ברור שאם הממשלה לא תאשר את מסקנות ועדת גורי, בעקבות ההמלצה של ועדת השרים, ההסתדרות לא תוכל לעמוד בפני התביעה להעלאת שכר כוללת. עכשיו היה בן-גוריון מוכן להעלות שכר גם למורים התיכוניים וגם להסתדרות המורים, למרות שזה 'היה יקר מאוד למדינה'.²²⁹

ב-10 באוגוסט הביא אשכול את מסקנות ועדת גורי לאישור הממשלה ותודיע כי הרוב בוועדת השרים חשב שהמורה האקדמי אינו מופלה לרעה, אם כי יש מקום לבדיקה נוספת של הקיפוחים בכמה תחומים.²³⁰ שרי מפ"ם ואהדות-העבודה התנגדו ותבעו שיפורים לטובת המורים, ושר המשפטים פנחס רוזן, נציג המפלגה הפרוגרסיבית, תבע תיקונים לטובת המורים התיכוניים. לשרי מפא"י היה רוב והם יכלו, כמובן, לאשר את מסקנות ועדת גורי במלואן, אבל בן-גוריון הציע במפתיע שעובדי הציבור יסכימו לא לשבות אלא למסור את תביעותיהם לחבר בוררים מוסכם עם הממשלה, שיכלול שופטים עליונים ואישים נייטרלים. שרי מפא"י בממשלה נדהמו מן ההצעה, שקבעה, בעצם, כי ההסתדרות חדלה להיות גורם ביחסי עבודה, וביקשו להפסיק את הישיבה. בקר תבע דיון במוכירות מפא"י, שכונסה ב-12 באוגוסט בלי בן-גוריון, ומוכיר המפלגה אלמוגי הודיע בשמו כי יעלה בממשלה בתוך יומיים הצעה על בוררות חובה, ללא ברור לא בהסתדרות ולא במפלגה. נראה כי האיום התלוי ועומד של המורים באי-פתיחת שנת הלימודים חיזק את בן-גוריון בדעתו להנהיג את החידוש. אלמוגי תמך בו, וכן עשה אשכול (אף-על-פי שהיסס).²³¹ בקר הנדהם תבע ברור יסודי וציין כי המפנה שבן-גוריון חותר אליו מצריך דיון מעמיק במוסדות המפלגה וההסתדרות, יחד עם לבון, ששהה בחו"ל. גם השרים גולדה מאיר ופנחס ספיר התנגדו למהלך של בן-גוריון, בטענה שבוררות חובה תזיק למשק המדינה. ספיר נקט נימה חד-משמעית. 'אשר לצד ההסתדרות', אמר, 'אני תומך וסומך על לבון ועל בקר'.²³² גם בהזדמנות זו לא ניטשה אפוא המחלוקת בין ה'ממלכתיות' להסתדרות; רוב אנשי הצמרת רצו, יחד עם לבון, בהסתדרות חזקה, כמשען ליציבות הממלכתית.²³³

229. ל' גרינברג, 'תנועת העבודה הישראלית במשבר', עמ' 114.

230. נספת, ללא תאריך, של ועדת השרים, אה"ע בקר/18-104.

231. פרוטוקול מזכירות אהדות-העבודה, 17 באוגוסט 1960, אק"מ 13/יב/14/20/13. בשנות השלושים הרדיקליות של מועצת פועלי חיפה, פיצוץ אלים של אספה רוויזיוניסטית ב-1934 שימש נימוק טוב לבן-גוריון לכרות הסכם עם ז'בוטינסקי. 'אחד הנימוקים החזקים שכפי תומכי ההסכם היה שמה שעומד לפני התנועה הוא הברירה בין שיטת חיפה ובין ההסכם'. אניטה שפירא, 'הוויכוח בתוך מפא"י על השימוש ב'אלימות', ה'הציונות', ה' (1978), עמ' 171.

232. מכתבי בקר ללבון, יולי-אוגוסט 1960, אה"ע בקר/1-2-15-104.

233. רחל סוקטלי, 'דפוסים פוליטיים ביחסי העבודה בישראל', עמ' 247.

בהמשך לכך עלתה מזכירות מפא"י אל בן-גוריון בירושלים ושמעה ממנו הצעה להקמת מוסד לבוררות, מוסד מוסכם לסידור כל התביעות של מורים, רופאים ועובדי מדינה. המוסד יהיה מורכב מנציגי הממשלה, העובדים ואנשי ציבור מובחרים ומוסכמים. ההסתדרות הכללית לא נזכרה. בן-גוריון הוסיף וטען כי הממשלה אינה 'מעביר', ואם יסבירו זאת לעובדים, ה'נאמנים למדינה', הם יסכימו למוסד לבוררות.²³⁴ ביומנו טען בן-גוריון כי אשכול ועמי אסף הסכימו, פחות או יותר, להצעתו ורק בקר התנגד מחשש ל'פגיעה בהסתדרות'. עם זאת הוסיף שגם גולדה מאיר מתנגדת לבוררות. לשאלת בקר מה יקרה כשהעובדים לא יקבלו את פסק הבוררות, השיב בן-גוריון: 'נילחם עד חורמה'.²³⁵

תוכן הישיבה הודלף להארץ, ללא אזכור ההסתדרות.²³⁶ בן-גוריון היה משוכנע שהמורים התיכונים 'יירגעו', אם יהיה מוסד לבוררות. הוסכם עם אבא אבן, שר החינוך מ'63 באוגוסט 1960, שהחליף את מנהל המשרד יעקב שריד בתנוך רינות שנטה לטובת המורים התיכונים, כי הממשלה לא תחליט על קבלת אותן הצעות של ועדת גורי שאינן מקובלות על המורים.²³⁷ שר החינוך אבן, אשר בדומה לראשי בית-הספר הריאלי לפניו היה מודע לתחושת הקיפוח ה'חולנית' של המורים, חשש שהשבתות או החבלות בחינוך יימשכו.²³⁸ בן-גוריון הציע ללוין ויתור על אישור מסקנות ועדת גורי בממשלה תמורת הסכמתו להקמת מוסד קבוע לבוררות, המוסכם על המורים התיכונים, ולוין הסכים בנימוק ש'גם עכשיו יש מוסד. זוהי הוועדה המרכזת של ההסתדרות', ובכך הכיר בארגון התיכונים; אולם משהתברר כי לא יוכל להעביר זאת במרכז המורים,²³⁹ החליט לוין להשלים עם בקר, בתנאי שהוועדה המרכזת תיתן גיבוי לתיקון שכר המורים,²⁴⁰ תשמור על כבודו של מרכז המורים, ותשאיר את העימותים ל'היסטוריונים'. הוועדה המרכזת החליטה לדון בהצעות למוסד קבוע לבוררות מוסכמת עם שובו של לבון, וכן להקים ועדה מיוחדת לבדיקת הטענה על קיפוח המורה. אהרון בקר סיכם את הישיבה באנחת רווחה על כך ששנת הלימודים תחל במועדה, דבר שהסתדרות העובדים חשבה לעניינה ממש כמו הממשלה.²⁴¹

234. תחושת המורים שאין מעריכים את עבודתם ואינם זוכים לתמורה בהערכה ובשכר שלה הם ראויים, משנות החמישים ועד ימינו, ראה: ד' סואן, 'מעמדו החברתי של המורה בעיני עצמו', החינוך וסביבו: שנתון סמינר הקיבוצים, יד (תשנ"ב/1992), עמ' 218.
235. יומן בן-גוריון, 17-18 באוגוסט 1960, אב"ג.
236. הארץ, 17 באוגוסט 1960.
237. יומן בן-גוריון, 17-18 באוגוסט 1960, אב"ג.
238. פרוטוקול מזכירות מפא"י, 19 באוגוסט 1960, אמ"ע 24/60.
239. פרוטוקול הנהלת מרכז המורים, 21-24 באוגוסט, 25 באוגוסט 1960, ארכיון החינוך 190.9.559; פרוטוקול מזכירות אחדות-העבודה, 16 במאי 1960, 17 באוגוסט 1960, אק"מ 13/14/20/13.
240. פרוטוקול הנהלת מרכז המורים, 24 באוגוסט 1960, ארכיון החינוך 190.9.559.
241. פרוטוקול הוועדה המרכזת, 24 באוגוסט 1960, אה"ע 99.

השפעת 'הפרשה'

ההחלטה להמתין לשובו של לבון 'יצרה אווירה של צפייה מתוחה לקראת בוא המזכ"ל, כי יריביו טענו ש'לבון אוגר כוחות לקראת "הקרב הגדול" של ההסתדרות נגד הצעת בן-גוריון להקים מוסד לבוררות', ו'לא קשה להתנבא כי הוויכוח על הצעת בן-גוריון עלול לגרום למשבר החמור ביותר שמפא"י ידעה מאז פילוגה'. זאת למרות הלויאליות של ההסתדרות למשק הלאומי.²⁴² כן טענו שבן-גוריון מוכן להציע תוספות שכר לשתי הקבוצות של המורים, בניגוד לדעתו של האגף הכלכלי בממשלה, שהסתמך על טענתו של שר האוצר אשכול כי מימוש הצעותיו של בן-גוריון יעלה מאות מיליוני לירות לקופת המדינה.²⁴³

אלא שעם שובו של לבון החלה 'הפרשה' - אותו ויכוח מפורסם, שכרך את לבון עם אנשים אחרים ובן-גוריון לימינם, על השאלה 'מי נתן את ההוראה' לחוליות מודיעין ישראליות לערוך שורת פיצוצים בקהיר ובאלכסנדריה, ב־1954 - והמתח השפיע גם על סכסוך המורים.

עוד בטרם התפרצה 'הפרשה' הביע לבון דעה על הניגודים בין ההסתדרות לממשלה. הוא הסביר שרק טבעי כי מי שאחראי לתקציב הממשלתי נוטה לצמצם ומי שמבטא את הצרכים של מאות אלפי פועלים רגיש יותר לשכר הפועלים. מוכן מאליו, אמר, שמזמן לזמן יש התנגשויות וחילוקי דעות בין אנשים המבטאים צדדים שונים של המציאות החברתית והכלכלית. לעתים, חילוקי דעות אלה מסתיימים בהסכם, ולעתים הפשרה מצטיירת כנצחונם של אלה או של האחרים. 'אך אין לתקוע בקול תרועה גדולה מ"נצחון" ואין לראות טרגדיה ב"הפסד". כל אחד מאתנו יכול להימצא פעם במצב זה ופעם במצב אחר'. לבון גם לא התנגד מעולם לבוררות מוסכמת, שהיתה מוסד מקובל ביחסי עבודה, אלא רק טען שטרם נמצא פתרון אופטימלי למניעת שביתות בשירותים חיוניים. מכל מקום, למרות היותו משפטן בעצמו, הוא לא נטה להפקיד ענייני שכר דווקא בידי 'כבוד השופטים', משום שבתחום זה 'אינם אנשים נייטרליים. הם נאבקים קשה על מעמד ועל תוספת של כל לירה. מטבעם יהיו נוטים חסד דווקא לשיירותים', שהם 'בשר מבשרם', על חשבון עובדי הייצור. לכן חיפש לבון מוסד משותף להסתדרות ולממשלה, וחשש שאם יצליחו אלה החותרים לרוקן את ההסתדרות מתוכנה וסמכויותיה, תהיה התוצאה ש'האיגוד המקצועי ייצג רק את ה"אנדרדוג", וידאג [רק] לפועלים פשוטים. אילו הייתי משוכנע שהצעות אלו יביאו תועלת למדינה', אמר, 'לא הייתי מהסס לקבלן, אך אני משוכנע שאין בהן תועלת למדינה ולהסתדרות אלא רק נזק'.²⁴⁴

לבון הציע לבן-גוריון להקים מוסד קבוע לבוררות מוסכמת, שלא יחרוג מהחוק הקיים ליישוב סכסוכי עבודה,²⁴⁵ וב־13 בנובמבר אכן הוסכם בישיבת חברי מפא"י

242. פרוטוקול מרכז המורים, 25 באוגוסט 1960, ארכיון החינוך 190.9.559.

243. ל' גרינברג, 'תנועת העבודה הישראלית במשבר', עמ' 114.

244. 'שיחה עם מ' מייזלס', מעריב, 27 בספטמבר 1960.

245. פרוטוקול מזכירות אחדות העבודה, 22 בנובמבר 1960, אק"מ 13/יב/14/15/21.

בוועדה המרכזת על הקמת פנל קבוע לבירורים, ליד משרד העבודה, שיורכב מבאי-כוח ההסתדרות, נציגי המעבידים (ממשלה, עיריות, משק פרטי וכו') ומאנשי-ציבור. בראש הגוף הזה נועדה לשבת הנהלה מצומצמת, בת שלושה חברים, שתרכיב בכל מקרה צוות בוררים מיוחד לכל עניין שיובא בפניה. עוד נקבע כי כל ארגון הסתדרותי שיחליט להודק לבירור מסוג זה יצטרך לקבל תחילה את אישור המוסדות המוסמכים של ההסתדרות.²⁴⁶ אכן דיווח ללבון כי 'בן-גוריון מקבל את התכנית כפי שהיא מתוארת במזכרך. כלומר בהשתתפות ההסתדרות, הן במוסד, הן בהנהלה'; אבל לאחר-מכן חזר בו בן-גוריון מבלי להודיע ללבון, עמד על דרישתו המקורית להקמת 'בוררת נייטרלית' ודחה את הפרשה שהשיגו אשכול ואבן עם לבון ובקר.²⁴⁷ לבון, שלא ידע כי בן-גוריון חזר בו, הציג את תוכנית המוסד הקבוע לבוררות מוסכמת בוועדה המרכזת של ההסתדרות וניהל שם דיון קשה מול האופוזיציה משמאל, שתקפה אותו על החירוש שהביא בגלל הצעות בן-גוריון. לבון טען בפניהם, כי 'עלינו להודות באומץ שהיו להסתדרות מקרים קשים שבהם נזקקו האיגודים המקצועיים לבוררות. לא הסכמנו לבוררות חובה אלא לבוררות מרצון של שני הצדדים'. אחר-כך הוסכם להמשיך בדיון.²⁴⁸ לאיש לא היה ספק כי ההצעה למוסד לבוררות מוסכמת, שהובאה לוועדה על יסוד ההסכמה של בן-גוריון תעבור בקלות מפא"י גם בוועדה המרכזת וגם בוועד הפועל של ההסתדרות.

לבון הגיב על הכוונות לתת תוספות שכר למורים התיכוניים והיסודיים בקביעה שאם הממשלה תחליט משום מה שצריך לקבל את תביעות המורים התיכוניים, לא יהיה לה על עניין זה שום ויכוח עם ההסתדרות. להיפך - ההסתדרות עד היום מילאה תפקיד לא הסתדרותי, אלא תפקיד בשירות הממשלה. לא בשירות הסתדרות המורים אלא בשירות הממשלה, כי חשבנו וחששנו שאם נלך בדרך אחרת הדבר עלול לסבך את מערכות השכר והכלכלה במדינה, אבל על זה לא אנחנו האחראים העליונים. האחראית העליונה לזה היא ממשלת ישראל. אם היא, מתוך נימוק זה או אחר, תמצא שהיא צריכה לספק את התביעות האלה - לא יהיה לממשלה כל ויכוח עם ההסתדרות. להיפך, אולי יהיה איזה ויכוח אחר, כי אנחנו אז נמצא שמה שהממשלה אומרת זה לא מספיק וצריך לתת קצת יותר, אבל על כל פנים אני רוצה להרגיע את אבן, שבשטח זה לא יהיה לו שום ויכוח אתנו.

שר החקלאות משה דיין, שהודה כי בישיבת הממשלה הודיעו על הסכם ביחס לבוררות בין בן-גוריון אשכול ולבון, ידע היטב שבן-גוריון התחכם ללבון כשחזר בו מהסכמתו. הוא תפס את העוקץ בדברי לבון והעיר שהמורים היסודיים יגישו תביעות. לבון ענה שאיננו יודע מה יגישו. אבל ככל שמדובר בוועד הפועל - אם תביעותיהם לא יהיו שרירותיות - 'אני על כל פנים לא אראה סיבה מדוע ההסתדרות צריכה להילחם בתביעות כאלה. אם תהיינה חורגות מהמסגרת המוסכמת [עם הממשלה] -

246. פרושקול חברינו בוועדה המרכזת, 13 בנובמבר 1960, אה"ע 10711-208.

247. 'בן-גוריון דחה הפרשה', על המשמר, 24 בנובמבר 1960.

248. 'לבון הציע בוועדה המרכזת להקים מוסד קבע לבוררות', הבקר, 21 בנובמבר 1960.

נתנגד להן, כפי שעשינו זאת קודם'. בן-גוריון העיר לאבן שספק אם אפשר להיטיב את מצב המורים התיכונים ללא הטבה במקביל למורים היסודיים, והדגיש כי ללא רמה גבוהה של בתי-הספר התיכונים תרד גם רמת הצבא ועצם הקיום יעמוד בסכנה, ובכלל 'מורים זה לא ימאים. זה לא ככל המקצועות'.

אשכול קבע כי לבון דייק בדיווחו וכי הצעת לבון בדבר מוסד לבוררות הוסכמה עם בן-גוריון, ואילו הוא אשכול חושש שהבוררות שעכשיו מדובר עליה תהיה תכתיב של המורים בעוד שהמוסד שעליו הוסכם בקווים כלליים בין לבון, אשכול ובן-גוריון היה מוסד קבע שאינו תלוי במסוכסכים כאלה או אחרים. גם אבן הודה בכך. בן-גוריון, שהוציא את ההסתדרות מהמוסד ה'נייטרלי' לבוררות, העיר בלגלוג: חברי ההסתדרות יהיו כמובן במוסד הבוררות כיוון שגם חברי הממשלה הם חברי ההסתדרות אך הבוררות היא בין הממשלה למורים. עקיבא גוברין, שטען, כזכור, בפני בן-גוריון כי לבון רוצה לתפוס את הממשלה בגרון, אמר שעומדת לדיון רק ההצעה של בן-גוריון ולא של לבון ואשכול, והצעת לבון 'לא מתקבלת'. הוא סירב לנמק את דבריו, ונראה כי הנימוק הטוב ביותר שלו היה שבן-גוריון החליט כך.²⁴⁹ עצם ההרכב של בעלי ההצעה הנגרית, לבון ואשכול, העיד שאין מדובר כאן במאבק של הממשלה נגד ההסתדרות, אלא בצעד של בן-גוריון נגד לבון. ב-27 באוקטובר 1960 ביקש לבון בוועדה המרכזת לדחות את הדיון בעניין מוסד הקבע לסכסוכי עבודה לישיבה הבאה, והתחמק יחד עם בקר משאלות מביכות.²⁵⁰ מפא"י המשיכה לעסוק בעניין הבוררות רק תוך כדי ה'פרשה', ועם הדחת לבון ירד העניין מהפרק. עתה לא היה עוד צורך להמשיך ולהוריד את יוקרת ההסתדרות; היא הידרדרה לשפל בעקבות הדחת לבון.²⁵¹

ועדת הלפרין

בינתיים, ב-30 באוקטובר 1960, מינתה הוועדה המרכזת של ההסתדרות העובדים²⁵² ועדה בראשות פרופ' חיים הלפרין, שתבריה היו פרופ' אפרים קצ'לסקי, יעקב חושי, מנהל חברת החשמל, דוד גולומב, סגן מנהל המכון למחקר כלכלי של ההסתדרות, זאב ברש, מזכיר ההסתדרות הפקידים, וכן חמישה אנשים מהסתדרות המורים.²⁵³ הוועדה ערערה על עקרון האוטונומיות שבהעלאת השכר למורה על-פי הוותק בלבד²⁵⁴ בטענה שהמורים רוצים לעלות בסולם השכר של המהנדסים מבלי שהדבר

249. פרוטוקול מזכירות מפא"י, 25 בנובמבר 1960, אמ"ע 25/60.

250. פרוטוקול הוועדה המרכזת, 27 בנובמבר 1960, אה"ע 100.

251. ל' גרינברג, 'תנועת העבודה הישראלית במשבר', עמ' 132; יצחק עילם, מראיינת רבקה שטייניץ, תל-אביב 1989, עמ' 66, אה"ע, תיעוד בעל-פה.

252. פרוטוקול הוועדה המרכזת, 30 באוקטובר 1960, אה"ע 100.

253. פרוטוקול מזכירות מפא"י, 9 בדצמבר 1960, אמ"ע 24/60.

254. שם, שם.

יחייב אותם לשיפור מקצועי.²⁵⁵ עם זאת, שר האוצר אשכול לא היה מרוצה מוועדת הלפרין וטען שנטתה לטובת המורים. סגן שר החינוך עמי אסף טען כי תלמידים ישראלים נמצאים בבתי-הספר רק ארבע שעות ביום, ואילו בארצות אחרות מדובר מחמש עד שמונה שעות ביום. אין תקציב ליום לימודים ארוך ולתוספת שנה בגיל הגן, הוסיף אסף. בוטלו הנחות בשכר לימוד לתלמידי יי-א. ההקמה של מתקני ספורט והעשרה נדחית מחוסר תקציב. כיוון שכך, ומאחר שמורים יכולים לעבוד בשתי משרות, בשונה ממהנדסים ומאחיות, טען עמי אסף, הוא מתנגד להעלאת שכר למורים.

כך או כך, בהתנגשות בין חיים הלפרין ללוין התברר שהאחרון חזק יותר, מה גם שכעת תמך בן-גוריון בהעלאת שכר ולבון לא התנגד. ועדת הלפרין הקפידה ביחס לצפיפות בכיתות יותר מוועדת גורי, וגם קבעה כי 'בשנתיים האחרונות נהגו כל המקצועות האקדמאיים מהטבות שונות בשכר, ואילו, מבחינה זו, שכר המורים הופלה לרעה, ויש איפוא מקום לתקן את שכרם'.²⁵⁶

אבן הצדיק את המורים התיכוניים שאינם רוצים להיות בארגון אחד עם המורים והגננות,²⁵⁷ אבל הדבר לא מנע שביתת אזהרה של המורים התיכוניים,²⁵⁸ שבאוקטובר 1960 שבו והחזירו את מרדכי כהן המיליטנטי לראשות ההנהלה של ארגונם. תחילה הודיעו המורים התיכוניים על הפסקת הלימודים בבתי-הספר בכל יום משעה 12. בהמשך לכך, לאחר הדחת לבון, באה שביתה ארוכה בבתי-הספר התיכוניים - מ-5 במרס ועד 28 באפריל 1961. לבון שוב לא היה מוכיר ההסתדרות כאשר הסתדרות המורים ניסתה לשבור את שביתת המורים התיכוניים - וספק אם היה נותן יד לצעד מרחיק לכת זה, שגם נכשל - אבל שיתוף-הפעולה המופלג של שלום לוין עם הממשלה שב והבליט את העובדה שתיאור המאבקים בסכמה של הממשלה נגד ההסתדרות לא היה לו על מה שיסמוך. כפי שחשש לבון, התחרות של שני ארגוני המורים זה בזה רק הקצינה את האופי הטרייד-יוניוניסטי, צר האופקים שלהם.²⁵⁹ מי שלא התאים עצמו למיליטנטיות הטרייד-יוניוניסטית בארגון המורים התיכוניים, כמו ד"ר אליעזר הירושלמי, הוקע ונידון לסילוק.²⁶⁰

255. פרוטוקול הנהלת מרכז המורים, 23, 25 בינואר 1961, ארכיון החינוך 190.9.559.
256. החלטות הוועדה המיוחדת לענייני שכר המורים, 25 בינואר 1961, אה"ע-208-11754; עדות דוד גולומב, 22 ביולי 1991, תל-אביב, נרשמה בידי המחברת. וראה עוד ביחס לאישיותו של שלום לוין, 'שכרה של נאמנות', הד החינוך, 35, חוב' 30 (9 במרס 1961); הארץ, 29 בנובמבר 1960; 'דברים בשם אומרם', הד החינוך, 35, חוב' 31 (16 במרס 1960); דברי שלום לוין בכינוס ועדי הסניפים של ההסתדרות המורים, הד החינוך, 35, חוב' 28 (23 בפברואר 1961), עמ' 16.
257. א' אבן, פרקי חיים, תל-אביב 1978, עמ' 270.
258. פרוטוקול מוזכרות מפא"י, 18 בנובמבר 1960, אמ"ע 24/60.
259. ש' לוין, 'מעשי אבות סימן לבנים', הד החינוך, נח, חוב' ס (יוני 1984), עמ' 44; שאול דגן, 'ציונים בדרכו של ארגון בתי הספר העל יסודיים', חיפה, 1 בינואר 1984, ארכיון החינוך 3.1.
260. מרדכי [כנראה כהן מחיפה] למרדכי כהן יו"ר ארגון המורים התיכוניים, 2 במאי 1961, ארכיון החינוך 3.1.

בסיכומו של דבר, המחלוקת בין שתי האסכולות בענייני המורים לא היתה בין אינטרסנטים 'הסתדרותיים' לאינטרסנטים 'ממלכתיים'. שנתיים לאחר סילוק לבון עדיין יקונן אשכול כי שלום לוי ברש המורים תרם רבות להידרדרות המשק בארץ, לאחר שהציג דרישות להעלאות שכר כל שני וחמישי ועורר מגורים אחרים לצאת בעקבותיו למרות שנבצר מהמשק לשלם.²⁶¹ העימות בעניין ניהול המאבק המקצועי של המורים בשנים 1959-1960 היה מכשיר חשוב בידי בן-גוריון בנסיונו לקעקע את סמכותו של מזכיר ההסתדרות פנחס לבון ואת סמכות ההסתדרות.²⁶² הטקטיקה שנקט כדי לשבור את ההסתדרות עלתה למדינה הרבה כסף, והפרה את האיזון הצומח של הכלכלה הישראלית, ולכן לא היתה זו פעילות לטובת האינטרסים של 'המדינה'. לכן גם יצא נגדו אשכול בעניין זה, חרף היותו יריב של לבון כתחומים רבים.²⁶³ המאבק על שכר המורים, על סף שנות השישים, ניטש בין שתי אסכולות במפא"י שנאבקו על עיצוב דמותה של החברה הישראלית. רוב שרי מפא"י נאבקו שכם אחד עם לבון נגד הפיכת החברה הישראלית לתברת פער מתרחב והולך, שבה ציבורי עובדים בעמדות מפתח (הרופאים, המורים, עובדי חברת החשמל) מכוונים את אקדח השביתה לרקת הציבור, במחשבה שרק כך ישיגו את מבוקשם. הם ידעו כי הסתדרות חלשה לא תוכל לבלום את החוקים לטובת החלשים - עובדי הייצור. הקמת ארגון המורים התיכוניים ב-1958 והמעבר של הסתדרות המורים מיריבות לשתוף-פעולה עמו, בהטבת התנאים והשכר של המורים,²⁶⁴ היו נקודות ציון היסטוריות בהורדת יוקרתה של ההסתדרות הכללית, ובהתפוררותה לאיגודים מקצועיים.

261. פרוטקול מזכירות מפא"י, 2 ביולי 1962, אמ"ע 24/62.

262. ל' גרינברג, 'תנועת העבודה הישראלית במשבר', עמ' 113.

263. שם, עמ' 114.

264. דחל אלבוים-דורר, 'קביעת מדיניות החינוך בישראל', בתוך: ו' אקרמן, א' כרמון, ד' צוקר, חינוך בחברה מתהווה: המערכת הישראלית, א, עמ' 89.